

ก็จะเห็นว่าพระยาสมุหไภยพยายามคัดบทการสนทนาเรื่องนี้ และตอนที่พระยาสมุหเสดงให้เห็นว่า ได้เก็บหนังสือสำคัญไว้ในลิ้นชักก็เพื่อส่อให้พระวิสุทธคิขโมยหนังสือสำคัญนั้น พระวิสุทรก็ไม่ได้ อดใจว่าการที่พระยาสมุหเปิดโอกาสให้คนภายนอกที่เก็บเอกสารเป็นสิ่งหละหลวมเกินไป

1.2.3.3 ตัวละครประกอบ บทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง โหงพาง มีขนาดสั้นแต่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างตัวละครทุกตัวให้มีบทบาทสัมพันธ์กับแก่นเรื่องและ โครงเรื่อง บทบาทของตัวละครประกอบจึงเสริมให้เรื่องมีทิว วม ช่มชื้นและชวนติดตามมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถวิเคราะห์รายละเอียดได้ดังนี้

1) นายประมูล มีนางกูร เป็นคนจีนหรือเชื้อจีน คั้งที่ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงบรรยายว่า "หน้าซึก ๆ หลังคาซึ้นเกี้ยว" (โหงพาง, ม.ป.ป. : 29) อายุประมาณ 25-30 มีบทบาทสำคัญคือ เป็นผู้ร้ายที่ร่วมมือกับพระวิสุทรพานิชคิดการร้ายต่อประเทศ โดยรับหน้าที่ก่อวินาศกรรมเรือรบหลวงและจารกรรมหนังสือลับของทางราชการ ทั้งนี้ นายประมูล มีลักษณะนิสัยและบทบาทที่สมจริงคือ มีความเก๊กเกี้ยว มุ่งมั่นและกล้าไ้กล้าเสีย คั้งปรากฏว่ามีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาในการทำงาน เช่นการคาดการณืเรื่องระเบิดเวลาในขณะที่เหลือเวลา อยู่เพียง 10 นาที นายประมูลได้ตัดสินใจจารกรรมหนังสือลับที่เกี่ยวกับการรบอย่างฉับพลัน ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตุว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงชี้ให้เห็นความกล้าเสี่ยงของนายประมูลให้เห็น ค่นซึก กว่าพระวิสุทรว่า ในขณะที่พระวิสุทรยังรีรออยู่เพราะกลัวผู้อื่นจะรู้เบื้องหลังของตน นายประมูลก็ กล้าเสี่ยงจารกรรมเอกสารลับเพราะความเป็นคนจีนซึ่งไม่ผูกพันกับหน้าที่การงาน คั้งปรากฏ ในตอนที่นายประมูลตัดสินใจจกลิ้นชักของพระยาสมุหเมื่อแน่ใจว่าหนังสือสำคัญที่คองการอยู่ในนั้น และเห็นว่าเหลือเวลาอยู่อีกไม่มาก คั้งกล่าววว่า

วิสุทร ก็นไม่รู้จะทว่าอย่างไรละ เพราะกุญแจตามที่อยู่ก็มีอยู่ 2 ดอกเท่านั้น; อยู่ที่ พระสมุหคอก 1 ที่หลวงเขี้ยวคอก 1

ประมูล ผมคูก่อน (กลัวกกุญแจจากกระเป๋าคอกลงไขลิ้นชักหลายคอก แต่ไม่สำเร็จ)
ชื้อ ! เห็นจะคองงักละขอรับ

วิสุทร อ๊ะ ! ไปจกลิ้นชักเสียแล้วเขาก็รู้เท่านั้นเอง

ประมุข จะหาอย่างไรได้ เรามีเวลาอีกสิบนาทีเท่านั้น ! เชื่อมและกรับ ถ้าพอเกิดเหตุการณ์ตามที่เตรียมไว้แล้ว คงจะไม่มีใครมีเวลามาตรวจลั่นชักรันจนกว่าอาการเรื่องโน้นจะแก้ไขกันเสร็จ ซึ่งอย่างไร ๆ เกินเวลานานเอาละขอรับ ; รออีกไม่ได้ (กวักเครื่องมือซึ่งซ่อนมาในหัวออกมาจลั่นชักรัน และหยิบหนังสือออกมา.) ฉบับนี้แหละนะขอรับ ? (พระวิสุตร์พยักหน้า.) เราจะคัดข้อความที่ไม่มีเวลาเสียแล้ว ต้องเลยเอาไปด้วยที่เกี่ยวไปเถอะขอรับ

(โพงพาง, ม.ป.ป. : 30-31)

2) นางสาวสายหยุด เป็นบุตรีของพระยาสมุท แม้มีบทบาทไม่มากนักแต่ก็มีความสำคัญช่วยเพิ่มคุณค่าให้แก่เรื่อง ดังจะเห็นได้ว่ามีเหตุการณ์ที่มีเหตุผลอธิบายได้ คือเป็นผู้หญิงที่กล้าแสดงความคิดเห็น รักความถูกต้อง และรู้จักเก็บความลับ ดังที่พระยาสมุทวางใจฝากหนังสือสำคัญให้เก็บรักษาไว้ เมื่อพระยาสมุทจับตัวคนร้ายได้จึงได้ขอหนังสือสำคัญฉบับนั้น ทั้งนี้เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่านางสาวสายหยุดเป็นคนกล้าแสดงความคิดเห็น และรักความถูกต้องได้ปรากฏในตอนที่ เธอพยายามชี้แจงข้อเท็จจริงแก่พระยาสมุท เมื่อทราบว่าคุณหญิงสมุทซึ่งเป็นมารดาเลี้ยงถูกขังไว้ แม้พระยาสมุทจะห้ามไม่ให้เข้ามายุ่ง แต่เธอก็ไม่ยอมและยังคงยืนยันที่จะช่วยมารดาเลี้ยงต่อ ดังกล่าวไว้ว่า

สายหยุด เรื่องที่หลวงเชื่อมกับคุณหญิงผูกกันคิดกันก็ทราบ หลวงเชื่อมได้มีความพอใจในตัวคิดกันมานานแล้ว จึงได้ขอให้คุณหญิงช่วยพูดจากับคุณพ่อ

สมุท ไม่ใช่ธุระของหล่อนที่จะมาพูดในที่นี้เลยพี่สาว

สายหยุด พุทธิ ! ก็เมื่อคุณพ่อเข้าใจผิด กล่าวโทษคุณหญิงผิดอยู่อย่างนี้ จะให้คิดนิ่งเสียอย่างไรได้ ?

(โพงพาง, ม.ป.ป. : 27-28)

1.2.4 บทสนทนา ลักษณะเด่นของบทสนทนาในเรื่อง โหงพาง คือ เป็นสื่อในการดำเนินเรื่อง และแสดงลักษณะนิสัยใจคอของตัวละครได้อย่างชัดเจน ดังมีรายละเอียดดังนี้

1.2.4.1 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่การดำเนินเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างบทสนทนาให้มีลักษณะสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่านได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ดังปรากฏในตอนต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่หลวงเขียวแอบสนทนากับคุณหญิงสมุทตามลำพังในห้องนายพลเรือ บทสนทนาตอนนี้มีลักษณะเป็นเงื่อนไขจนผู้อ่านเกิดความสงสัยใคร่รู้ว่าตัวละครทั้งสองสนทนากันเรื่องอะไร ด้วยข้อความนี้มีลักษณะเป็นความนัยที่รู้จักกันสองคน บางครั้งก็ถามชวนให้ตีความได้หลายทาง อาจทำให้คิดได้เหมือนกับที่พระวิสุตร์เข้าใจว่าตัวละครทั้งสองมีความสัมพันธ์กันผู้สาว ดังปรากฏว่าฝ่ายชายได้ขอความกรุณาจากฝ่ายหญิงและมีการจับมือแสดงความขอบคุณ แต่อาจตีความว่าสนิทสนมกันจนถูกเนื้อต้องตัวกันได้ นอกจากนี้จากคำพูดของฝ่ายหญิงที่กล่าวตอบฝ่ายชายว่าจะจัดการธุระให้สมปรารถนาที่ต่อเมื่อท่านเจ้าคุณว่างจากธุระ ก็ทำให้ผู้อ่านคิดสงสัยว่ามีอะไรบางอย่างเกี่ยวข้องกับท่านเจ้าคุณซึ่งถ้าไม่สังเกตก็อาจไม่สะกิดใจ แต่ความจริงแล้วเป็นคุณแจไขความในภายหลังว่าเป็นเรื่องขอให้คุณหญิงสมุทไปพูดทาบถามเรื่องสายหยุด การให้บทสนทนาที่เป็นไปได้หลายทางเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านไม่แน่ใจลงไปด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งสร้างความสนใจใคร่รู้แก่ผู้อ่านว่าจะเป็นอย่างไรกันแน่ ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

เขียว (ยกเก้าอี้ให้คุณหญิงสมุท) เชิญคุณหญิงนั่งเสียก่อนสิขอรับ
 คุณหญิงสมุท (นั่ง) คุณหลวงทำไมร้อนรนนัก
 เขียว พุทโธ ! จะไม่ร้อนอย่างไรได้ ผมทราบไม่ได้เลยว่าจะเมื่อไรจะได้รับคำสั่งให้ออกเรือไป เพราะฉะนั้นผมก็อยากจะให้ทราบโดยแน่นอนเสียเร็ว ๆ ว่าผมจะได้สมประสงค์หรือไม่ ถ้าเพียงแต่พอให้ผมได้ทราบว่าอาจจะหวังให้ความสำเร็จได้แล้วละก็ ผมก็จะเบาใจ

คุณหญิงสมุท คิดฉันได้บอกคุณหลวงแล้วว่า คิดฉันเอาใจช่วยอยากจะให้ได้สมปรารถนาของคุณหลวง แต่หมั่นหาโอกาสไม่มีใครจะได้เหมาะ เพราะเจ้าคุณท่านมีธุระยุ่งอยู่แทบไม่มีเวลาว่าง

(โหงพาง, ม.ป.ป. : 13)

และอีกตอนหนึ่งคือตอนที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงใช้บทสนทนาเป็นสื่อสำคัญในการคลี่คลายเรื่องคือ หลังจากที่พระยาสมุทจับกุมตัวผู้ร้ายได้ ท่านก็เปิดเผยความจริงว่าได้ทำ "โหงพาง" ไว้เพื่อให้ผู้ร้ายเข้ามาติดกับ ตั้งแต่ได้ยื่นข่าวลับมาว่ามีคนคิดร้าย ท่านก็ถือการที่จะจับผู้ร้าย ดังจะเห็นได้ว่าการซ่อนกลผู้ร้ายซึ่งได้เริ่มลงมือตั้งแต่ก่อนจัดงานจับตัวผู้ร้ายไว้พร้อมหลักฐาน ท่านจึงได้เปิดเผยความจริงทั้งหมดโดยกล่าวว่า

สมุท ...ที่สมจัดการในวันนี้ตลอดเรื่อง เป็นเหมือนทำโหงพางไว้ให้ปลาเข้าลอค, ก็พะเอินสำเร็จสมคิด การจับคนที่คิดร้ายอย่างที่พระวิสุทรกับพวกเขาคิดนั้นต้องจับให้มันกันให้ตาย, จึงต้องยอมให้เข้าใจว่าทำการสำเร็จไปบ้างส่วนหนึ่ง, นอกจากนี้คุณหลวงก็ทราบอยู่แล้ว

(โหงพาง, ม.ป.ป. : 41)

1.2.4.2 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่แสดงลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละคร ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างบทสนทนาให้แสดงลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละครได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏในตอนต่าง ๆ ของเรื่องดังนี้

ตอนที่พระยาสมุทสนทนากับพระวิสุทรในตอนเปิดเรื่อง ผู้อ่านจะเห็นว่าพระยาสมุทเป็นคนฉลาดมีไหวพริบ และรู้จักแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างแนบเนียน ดังปรากฏว่าเมื่อมีความรู้สึกว่าพระวิสุทรกำลังล้วงถามความลับทางราชการพระยาสมุทก็ดับทการสนทนาอย่างสุภาพ ดังกล่าวว่า

วิสูตร เป็นขนาดย่อม ๆ ของเจ้าคุณจะยิงได้อย่างแม่นยำในระยะสักเท่าใด ?
 สมุท อ้อ ! ยิงได้อย่างแม่นยำ ๆ ในระยะ (เห็นท่าทางพระวิสูตร เข้มฟันพังก
 ก็ซังกแล้วเลยพุกเคลื่อน) ระยะไกลกว่าปืนสนามซอรับ อย่างไร ๆ
 ก็ไกลกว่า ! บุหรืออีกตัวหรือซอรับ ? (หยิบหีบบุหรี่ยื่นให้พระวิสูตร)

(โพงพาง, ม.ป.ป. : 6)

และในตอนที่พระวิสูตรข่มขู่หลวงเขียวให้มาร่วมมือกับคน
 บทสนทนาในตอนนี้ได้แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของหลวงเขียวชัดเจนว่าเป็นคนซื่อตรง มีความรับผิดชอบ
 ในหน้าที่ราชการ ส่วนพระวิสูตรพานิชมีลักษณะเป็นคนเจ้าเล่ห์ ตั้งความว่า

วิสูตร ผมขอกุญแจที่ไขลิ้นชักโต๊ะเขียนหนังสืออันนั้นได้เท่านั้น

เขียว (โกรธ) ถ้าผมไม่กลัวพระราชอาญาผมจะจับคุณโยนน้ำเสียเดี๋ยวนี้
 เทียว ! คุณหมายความว่าผมจะยอมเป็นคนระยำสำหรับความพอใจของ
 คุณพระเทียวหรือ ?

วิสูตร คุณหลวงไม่ต้องทำอะไรเลย นอกจากลืมกุญแจทิ้งไว้ที่โต๊ะนั้นครู่เดียว
 เท่านั้น ผมสัญญาว่าผมจะไม่เอาอะไรไปจากในลิ้นชักนั้นเลยจนสิ่งเดียว
 เพราะจนถึงแม้ผมจะเปิดโต๊ะนั้นก็คงไม่มีใครรู้ได้เลย ผมอยากจะทำ
 อะไรในหนังสือที่อยู่ในนั้นนึกเดี๋ยวเท่านั้น เมื่อผมได้กุญแจแล้วผมจะเอา
 หนังสือไว้ตามเดิม

เขียว ถ้าคุณพระรักตัวของคุณพระละก็ รีบไปเสียจากห้องนี้โดยเร็วที่สุดจะเป็น
 การดี ! รีบไปเสียก่อนที่ผมฟ้องร้องเอะอะขึ้น

(โพงพาง, ม.ป.ป. : 22-23)

1.2.5 จาก ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงบรรยายฉากในเรื่องบทหลวงพระนเรศวร ขณะมีงานเลี้ยง โดยเน้นบรรยายฉากห้องนายพลเรือพระยาสมุทซึ่งเป็นผู้บังคับการเรืออย่างละเอียดเพราะเป็นฉากสำคัญของเรื่อง เห็นได้ว่าทรงมีกลวิธีการบรรยายฉากที่แสดงให้เห็นว่า มีการจัดงานเลี้ยงในเรือรบหลวงโดยการกล่าวถึงเสียงดนตรีที่ดังอยู่ไกล ๆ ดังปรากฏในเรื่องว่า

ห้องนายพลเรือใน ร.ร.ล. พระนเรศวร ด้านขวามีประตู 2 ช่องเปิดออกไปที่เฉลียงท้ายเรือ, ฉากม่านเขียนเป็นภาพฝรั่ง ซึ่งเห็นอยู่ไกล ๆ ; ด้านกลางเป็นผนังห้องเรือ มีน้ำค้างหย่อม ๆ ฉากม่านหลังเป็นห้องฟ้า ด้านซ้ายมีประตู 2 ประตูที่น้ำค้างและประคুমม่านแพรคอกอย่างหนา ๆ, ส่วนเครื่องตกแต่งสิ่งสำคัญคือโต๊ะเขียนหนังสือตั้งอยู่ที่ด้านกลาง, มีกระดานและเครื่องเขียนหนังสือพร้อม, มีเก้าอี้เขียนหนังสือตั้งอยู่ที่หน้าโต๊ะ นอกจากนี้มีโต๊ะและเก้าอี้พอสมควร, ซึ่งเป็นอย่างหนักและแน่นหนา, สมควรแก่ที่จะใช้ในเรือที่จะต้องออกทะเล, ส่วนเวลาสมมุติว่าเป็นกลางวัน ไฟฟ้าเปิดหมค... ได้ยินเสียงแตรวงเล่นอยู่ไกล ๆ เป็นครั้งคราว

(โพงพาง, ม.ป.ป. : 1)

อนึ่งฉากห้องทำงานของพระยาสมุทมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องมาก คือเป็นศูนย์กลางที่เกิดเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในเรื่อง เริ่มจากพระวิสูตรตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติพยายามจารกรรมเอกสารลับของทางราชการที่พระยาสมุทแสดงให้เห็นว่าเก็บไว้ในลิ้นชักพระวิสูตรใช้ความพยายามถึงสองครั้ง ครั้งแรกคือหลังจากที่ได้สนทนากับพระยาสมุทแล้ว และมีโอกาสอยู่ในห้องทำงานของพระยาสมุทตามลำพัง พระวิสูตรก็พยายามไขลิ้นชัก แต่ก็ไม่ทันสำเร็จ เพราะมีตัวละครอื่นเดินเข้ามาในห้องนี้ก่อน ครั้งที่ 2 หลังจากที่พระยาสมุทเข้ามาพบว่าพระวิสูตรกำลังย้อยยักกับหลวงเขียว พระยาสมุทก็ไต่สวนเหตุการณ์แล้วทำเป็นเชื่อตามที่พระวิสูตรกล่าวหา และพาตัวหลวงเขียวออกไปจากห้อง หลังจากนั้นพระวิสูตรก็มีโอกาสอยู่ในห้องของนายพลเรืออีกครั้งหนึ่ง และพยายามจารกรรมเอกสารลับอีก

ดังนั้นผู้อ่านจะพบว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องล้วนสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่าน นอกจากนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ยังทรงสร้างความน่าสนใจเพิ่มขึ้นโดยการกำหนดช่วงเวลาให้สอดคล้องสัมพันธ์กับโครงเรื่อง ซึ่งสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในตอนที่พระวิสุตร์ละล้าละลักพบกับพระยาสมุทเพราะเห็นวาระเปิดเวลาที่แอบวางไว้ใกล้จะระเบิดเต็มที่แล้ว

วิสุตร์ (ตกใจมากขึ้น) พุโธ ! นี่เจ้าคุณจะเอาผมไว้ให้ตายด้วยนั้นหรือ ?
(นายประมุขลั่นหัวให้สัญญาห้าม, แต่พระวิสุตร์ก็ไม่ยอมนิ่ง) อีกสองหรือสามนาทีมันก็จะเกิดเหตุใหญ่ขึ้นแล้ว

(โพงพาง, ม.ป.ป. : 36)

1.2.6 สรุป เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องโพงพางแล้วก็พบว่าแม้เป็นละครขนาดสั้นแต่ก็มีคุณค่าทางศิลปะของบทร้อยอย่างสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการวางโครงเรื่องตัวละคร บทสนทนา และฉาก ให้มีความสัมพันธ์กัน ทั้งการเสนอเรื่องให้ผู้อ่านเกิดความกระหายใคร่รู้กับสถานการณ์ที่มีความตึงเครียดแล้วค่อย ๆ คลี่คลายสถานการณ์นั้นอย่างมีเหตุผล และในแง่ของการสร้างตัวละครให้มีบทบาทที่สมจริงสอดคล้องกับโครงเรื่องและแก่นเรื่อง

1.3 วิวาห์พระสมุท มีลักษณะแตกต่างจาก 2 เรื่องแรกที่วิเคราะห์ไปแล้วคือเป็นบทร้อยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเรียกว่าละครพูดสลับลำ ซึ่งหมายถึงบทร้อยที่มีบทหรือ (ลำ) สลับเป็นช่วง ๆ และมีบทพูดเป็นส่วนยืนพื้น ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่าเรื่องวิวาห์พระสมุทนี้อาจจัดเข้าชุดเป็นละครสังคีตเหมือนเรื่อง มิกาคิ วังคี และ หนามยอกเอาหนามบ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงนำบทหรือและคนตรีมาใช้ในละครพูด และให้ตัวละครเป็นผู้ร้องเองตามแบบมหาอุปรากรของชาวตะวันตก พระองค์ก็ทรงเรียกชื่อบทร้อยประเภทต่าง ๆ กันคือเรียกว่าละครสังคีตบ้าง ละครชวนหัวสลับลำบ้าง ละครพูดสลับลำบ้าง การรวมเรียกละครเหล่านี้ว่า "ละครสังคีต" จึงเป็นการสะดวกที่สุด (ม.ล.ปิ่น มาลากุล,

2521 : 30) ดังนั้นวิวาหพระสมุทจึงน่าจักเป็นละครสังคีตไค้ตั้งเหตุผลข้างต้น ทั้งนี้บทละครที่จักเป็นละครสังคีตต้องมีบทพูด บทร้อง และดนตรีเป็นส่วนสำคัญด้วยกันจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดมิได้ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2521 : 30)

สำหรับการจักประเภทบทละครของสมัยปัจจุบันถือว่าบทละครสังคีตกับบทละครพูดสลับลา (ลา แปลว่า ร้อง) มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน คือบทละครพูดสลับลาแม้จะมีบทร้องประกอบแต่เป็นส่วนที่แทรกเข้ามาเพื่อเสริมความและย้ำความเท่านั้น ต่างจากบทร้องในบทละครสังคีตที่มีความสำคัญในการดำเนินเรื่องอย่างเสมอกันจะตัดออกไม่ได้ (สุนทรภู่ นิมิตพิพันธ์, 2532 : 156) บทละครที่ใช้เล่นละครพูดสลับลา ไค้แก่ เรื่องปล่อยักษ์ ของนายบัว วิเศษกุล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์บทร้องแทรกให้ และบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่องผิใจไค้ปลัม (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, ม.ป.ป. : 137) ดังนั้นในการวิเคราะห์คุณค่าทางศิลปะของบทละคร ผู้วิจัยพบว่าวิวาหพระสมุทเป็นละครสังคีตที่นอกจากมีองค์ประกอบของบทละครที่น่าสนใจแล้ว ยังมีบทร้องที่เพิ่มคุณค่าทางศิลปะให้แก่บทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้เป็นอย่างมาก อันยังผลให้บทละครเรื่องนี้ยังเป็นที่นิยมอ่านและแสดงอยู่ในปัจจุบัน ดังจะกล่าวต่อไป

1.3.1 แก่นเรื่อง บทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีแก่นเรื่องสำคัญคือ การแสดงถึงความสำคัญของการมีกองทัพเรือไว้ป้องกันประเทศและการแก้ไขปัญหาดูด้วยปัญญา แก่นเรื่องดังกล่าวนี้มีคุณค่าแก่ผู้อ่านเป็นอย่างมากเพราะเสริมให้ผู้อ่านตระหนักถึงการมีกำลังรบคู่กับการมีสติปัญญาว่าเป็นสิ่งสำคัญของรัฐ

1.3.2 โครงเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงนำเค้าเรื่องจากนิยายกรีกเก่า¹ มาเป็นส่วนประกอบสำคัญในบทละครพระราชนิพนธ์ไค้ได้อย่างกลมกลืน นอกจากนี้ยังได้ทรงเสนอแง่คิดใหม่แก่ผู้อ่านด้วย ดังมีรายละเอียดดังนี้

¹คือมีความเชื่อกันว่าพระสมุทหรือเนปจูนจะมาทวงเอาหญิงสาวชาวเกาะไป ชาวเกาะจึงต้องจัดพิธีวิวาหพระสมุท มิฉะนั้นจะเกิดเหตุภัยร้ายแรง (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2514 : 72)

1.3.2.1 การเปิดเรื่อง บทละครพระราชนิพนธ์มี 2 ชุด ในช่วงแรกของชุดแรกผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงกล่าวถึงหัวมิดัส เจ้าเมืองอัลฟาแห่งเกาะอัลพะเบตา กำลังจัดงานฉลองเนื่องในวันคล้ายวันประสูติเจ้าหญิงอันโครเมคา โดยในช่วงบ่ายของวันนั้นมีการถวายพระพรเจ้าหญิงที่ลานระหว่างวังกับโบสถ์ และในตอนค่ำจะมีการจัดงานเลี้ยงและมีสโมสรสันนิบาตในวัง ปรากฏว่าในช่วงคอนบายนีมีชาวเมืองพากันมาร่วมถวายพระพรเจ้าหญิงเป็นจำนวนมาก พอเสร็จพิธีก็แยกย้ายกันกลับคงเหลือแค่คอนสตันติโนสกับโยฮันนิสยังคงยืนสนทนากัน ในตอนนี้เองผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงนำให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ 2 ตัวนี้ คือจากคำสนทนาของตัวละครทั้งสองผู้อ่านก็ทราบว่าคอนสตันติโนสต้องการให้เจ้าหญิงมาเป็นคู่ครอง แม้ทราบว่าอันเครเจ้าต่างนครก็รักเจ้าหญิงเหมือนกัน คอนสตันติโนสก็ยังพยายามคิดจะเอาชนะ และเมื่อเห็นอันเครพบเจ้าหญิงที่หน้าต่างวัง ทั้งคอนสตันติโนสและโยฮันนิสก็หลบเข้าไปในโบสถ์แอบดูเขาพลอครักกัน จากบทสนทนาของเจ้าหญิงกับอันเครก็มีข้อความที่บ่งชี้ว่าอันเครมาจากรัฐที่ไร้อำนาจทั้งทางทหารและเศรษฐกิจ อันเครจึงหวั่นใจไม่รู้ว่าจะได้สมปรารถนาในความรักหรือไม่ เมื่อเจ้าหญิงแนะนำให้ไปสู้ขอจากหัวมิดัสตรง ๆ อันเครก็รับปากจะลองดู ครั้นเจ้าหญิงกลับเข้าไปในพระราชวัง คิริลเพื่อนของอันเครก็เดินมาหาอันเครและได้แสดงความคิดเห็นว่า ไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะหัวมิดัสเป็นคนที่เห็นแก่ทรัพย์สินหรือมีจะนั้นก็ชอบคนที่ป็นใหญ่เป็นโต แต่อันเครไม่มีลักษณะดังกล่าวเลย คิริลจึงเสนอให้อันเครไปหาสัญญาสัมพันธไมตรีกับอังกฤษจะได้มีกำลังอำนาจอันเครเห็นชอบกับความคิดของคิริล

1.3.2.2 การพัฒนาเรื่อง หลังจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงแสดงให้เห็นปมปัญหาเพิ่มขึ้นในช่วงต่อไปของบทละครชุดแรกนี้ คือพระองค์ทรงนำผู้อ่านไปพบกับปัญหาของชาวเมืองที่พากันแตกตื่นเรื่องเจ้าสมุทร เพราะเห็นมนุษย์ประหลาดไว้ผมเปีย ชาวเมืองจึงต่างพากันนึกว่าเป็นสัตว์ประหลาดและเมื่อถามว่ามาจากไหนก็ได้รับคำตอบว่ามาจากทะเล ชาวเมืองก็ยิ่งตกใจกลัวเพราะเข้าใจว่าเป็นผีทะเล โดยเฉพาะคนแก่ ๆ ในเมืองเข้าใจว่าเป็นเจ้าสมุทรมาทวงส่วย เพราะครบตามกำหนดเวลาที่เชื่อกันมานานแล้ว แต่ความจริงแล้วเป็นเจ๊กบ้อยที่คามผู้บังคับการเรืออังกฤษมาจากเมืองจีนชื่อว่าเต๊กหลี่ ซึ่งในตอนนีผู้ทรงพระราชนิพนธ์ยังไม่ทรงเปิดเผยว่าเต๊กหลี่เป็นใคร แต่ก็เข้ามามีบทบาทในช่วงจังหวะที่พอเหมาะ

กับเหตุการณ์ ชาวเมืองจึงเข้าใจว่าเป็นผีทะเลจริง อย่างไรก็ตามละครแสดงให้เห็นว่ามีชาวเมืองบางคนคือมาร์โคสกับเซเลียมรู้สึกว่ามันไม่ชอบกล และไม่เชื่อตามคนส่วนใหญ่จึงคิดไปปรึกษากับหม่อมอังกฤษ เรื่องที่ชาวเมืองพากันแตกตื่น

ต่อจากนั้นเมื่อเซเลียมกับมาร์โคสออกไป ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ให้โยฮันนิสกับคอนสตันติโนสซึ่งได้รับรู้เหตุการณ์ทั้งหมดออกมาจากโบสถ์ แล้วโยฮันนิสก็บอกกับเพื่อนของตนว่าหาอุบายที่จะซ่อนกลอัน ครุได้แล้ว คือจะยุชาวเมืองให้กลัวผีทะเล เนื่องด้วยครบรอบ 100 ปีแล้ว เจ้าสมุทรจะมาทวงส่วยตามที่เคยเชื่อกันว่า ถ้าจะให้พ้นภัยพิบัติก็ต้องจัดพิธีวิวาทพระสมุทรคือจัดพิธีอภิเษกสมรส เจ้าหญิงกับเจ้าสมุทรโดยนำเจ้าหญิงไปลอยน้ำ แต่พอได้ฤกษ์โยฮันนิสก็จะให้ขบวนคริสโตเฟอร์ซึ่งเป็นหัวหน้ากบวชที่มีอำนาจในเมืองประกาศให้คอนสตันติโนสเป็นตัวแทนพระสมุทรแล้วคอนสตันติโนสก็จะไปอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิง

หลังจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงนำผู้อ่านไปพบกับเซเลียมและมาร์โคสซึ่งกำลังสนทนากับแมรีหญิงอังกฤษที่เลี้ยงของเจ้าหญิงและนางกำนัลอีก 2 คน เพื่อหาทางช่วยเหลือเจ้าหญิงให้พ้นภัยจากพิธีวิวาทพระสมุทร ในขณะที่ปรึกษาหารือกัน ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงดำเนินเรื่องโดยใช้กลวิธีสร้างเหตุประจวบเหมาะ (Co-incidence) คือทรงให้แมรีพบกับนาวาเอก เอ็ดเวิร์ด โลออน ผู้บังคับการเรือรบอังกฤษที่นำทหารมาขึ้นบกที่เมืองอัลฟา แมรีมีความรู้สึกว่าการเรือมักช่วยเหลือสุภาพสตรีเสมอ เธอจึงเล่าเรื่องเค็ดรื้อนใจโดยเล่าถึงปลายเหตุที่ชาวเมืองพากันตื่นกลัวเรื่องผีทะเลก่อน เพราะเรื่องราวก่อนข้างจะยืดยาว แต่พอเธอเล่าว่ามีคนไข้มเปียมอ้างตัวเป็นผู้วิเศษใหญ่โตที่เคียว โลออนก็แน่ใจว่าต้องเป็นเด็กหลี่เจ็กบอยของคนที่ชอบก่อเรื่องวุ่น โลออนจึงสั่งทหารไปตามตัวมาโดยมีเซเลียมกับมาร์โคสพาไป

หลังจากที่ตัวละครอื่น ๆ ออกไปแล้ว บทละครก็แสดงให้เห็นว่าโลออนมีโอกาสสนทนาเรื่องส่วนตัวกับแมรีและทราบดีว่าเป็นชาวอังกฤษเหมือนกัน ทั้งสองคนต่างเข้าใจความทุกข์ของกันและกันที่ต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนกันมานานเหมือนกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงใช้กลวิธี เหตุประจวบเหมาะในการสร้างให้ตัวละครเป็นชาวอังกฤษเหมือนกัน เพื่อให้ตัวละครมีความรู้สึกสนิทใจกันอย่างมีเหตุผล ก่อนที่จะจบฉากนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ให้หัวมัลดีสเสด็จออกมาต้อนรับโลออนและเจ็กเลี้ยงต้อนรับ เพราะ

ทราบจากสาวใช้ 2 คนที่แมรีให้ไปบอกว่าผู้บังคับการเรืออังกฤษประสงค์เข้าเฝ้าถวายพระพร
เจ้าหญิง โดยในตอนนี้ไลออนยังไม่ทราบเรื่องที่ท้าวไมคัสต้องยอมให้ชาวเมืองจัดพิธีวิวาห์พระสมุทร
ในขณะที่ทหารพากันดีใจที่ท้าวไมคัสเสด็จมาต้อนรับถึงชายฝั่ง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงให้
คริสโตเฟอร์ โยฮันนิส และคอนสตันติโน้สออกมาจากโบสถ์แล้วคริสโตเฟอร์ก็พุกข่มและตำหนิ
ท้าวไมคัสว่า ทั้ง ๆ ที่กำลังจะเกิดภัยอันใหญ่หลวงท้าวไมคัสกลับไม่สนใจเพราะมัวไปหลงเชื่อพวก
ผู้หญิงกับทหารเรือที่โง่เขลา พอคริสโตเฟอร์พุกข่มก็ปรากฏว่าแมรีกับพวกผู้หญิงทั้งหมดในที่นั่งนั้นและ
พวกทหารเรือก็ร้องโถกกลับไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าถ้าที่จะโต้แย้งกับคริสโตเฟอร์และแสดงการ
คูหมีนอย่างเปิดเผย ดังกล่าวกับคริสโตเฟอร์ว่า

โฮโฮฮาน้ำหัวเราะ
เฮาะเฮาะแค้นเหมือนคนบ้า
ตาเข้าชะแรแก่ชรา
หลงแล้วคุณตามาคึงคั้น
ชื่อชื่อโกรธาจนตาแดง
ชะชะห่าแข่งจนตัวลั่น
เกรี้ยวเกรี้ยวขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน
เลิกกันดีกว่าคุณตาเอ๋ย ?

(วิวาห์พระสมุทร, 2518 : 44)

1.3.2.3 การดำเนินเรื่องไปสู่จุดสูงสุด ในบทละครชุดที่ 2
ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงดำเนินเรื่องให้มีความเข้มข้นยิ่งขึ้น คือทรงแสดงให้เห็นว่ามาร์โคสกับ
เซเลียซึ่งเป็นชาวเมืองที่ซัดแย้งกับคริสโตเฟอร์ได้แสดงหัวรั้นและพยายามต่อต้านคริสโตเฟอร์
ดังปรากฏในตอนเปิดฉากของชุดนี้ พลเมืองมาอยู่พร้อมหน้ากันที่ลานระหว่างวังกับวัด เพื่อทำพิธี
อ้อนวอนพระเป็นเจ้า มาร์โคสและเซเลียพยายามอธิบายและชี้แจงให้ชาวเมืองฟังว่าไม่ควร

หลงกลอุบายคนที่คิดโกงและเห็นแก่ตัว แต่พอคริสโตเฟอร์หูคดถึงภัยที่จะเกิดขึ้นถ้าไม่จัดพิธีวิวาห์ พระสมุหฯ ชาวเมืองก็ไม่กล้าฝ่าฝืนประเพณีและสวดวิงวอนความคริสโตเฟอร์ต่อไป

หลังจากนั้นเมื่อชาวเมืองสวดวิงวอนพระเป็นเจ้า

ความคริสโตเฟอร์จบแล้ว ต่างคนต่างก็แยกย้ายกันไป โยฮันนิสกับคอนสตันติโนสจึงออกมาพบ คริสโตเฟอร์ และในตอนนั้นผู้อ่านจึงได้ทราบแผนการอย่างละเอียดของคริสโตเฟอร์ที่ว่าจ้าง เต็กทลีเป็นผู้ซื้อตัวผู้แทนพระสมุหฯ เมื่อเต็กทลียอมรับปากตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ทั้งหมดก็พากันตั้งใจ สังเกตได้จากเหตุการณ์ของคริสโตเฟอร์ แม้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ไม่ได้ทรงให้เหตุผลว่า ทำไมคริสโตเฟอร์จึงร่วมมือกับโยฮันนิส แต่ผู้อ่านก็คงคาดเดาได้ว่าเป็นเพราะหวังผลประโยชน์ บางอย่าง ดังที่ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่าคริสโตเฟอร์ เป็นนักบวชที่ค่อนข้างมีอำนาจจึงกล้าที่จะข่ม ภัยตรี้อย่างเปิดเผย การแสดงออกอย่างเปิดเผยครั้งนี้จึงน่าจะเป็นเพราะต้องการสร้างความ ยุ่งยากใจแก่กษัตริย์ โดยเชื่อว่าจะมีอำนาจเหนือพระองค์ได้เมื่อมีอิทธิพลครอบงำชาวเมือง

ต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ผู้อ่านเห็นความ

วุ่นวายใจของอันเดร คือทรงให้อันเดรปรึกษากับคิริล เรื่องที่จะช่วยเจ้าหญิงให้พ้นภัยจากพิธีวิวาห์ พระสมุหฯ ขณะที่ปรึกษากันอยู่ที่ปรากฏว่าท้าวมิตส์เสด็จมาพบอันเดรด้วยพระองค์เอง เพราะกลัว จะมีคนลักลอบสอดแนมโดยเจตนาของคริสโตเฟอร์ ท้าวมิตส์ได้ทรงเล่าให้อันเดรฟังว่าทรง ให้แมรีไปเชิญไลออนผู้บังคับการเรืออังกฤษมาช่วยซึ่งถ้าฝ่ายคริสโตเฟอร์ขัดขืนก็จะให้ไลออนใช้ กำลังอาวุธเข้าจัดการ ต่อมาเมื่อคิริลถามถึงเรื่องที่เจ้าหญิงจะอภิเษกสมรสกับใครอีกไม่ได้ความ ที่เชื่อกันว่า หญิงสาวที่รอดจากทะเลมาได้จะมีสามีอีกไม่ได้ ท้าวมิตส์ก็ตอบว่าเป็นเช่นนั้นจริง อันเดรจึงข่มขู่ท้าวมิตส์ให้คิดอุบายให้คนได้กับเจ้าหญิง ท้าวมิตส์ก็ไม่แยแสและอ้างว่า

"...อันอำนาจราชศักดิ์ของเฮอไซร์ มีเพียงไรตัวฉันนั้นย่อมรู้" (วิวาห์พระสมุหฯ, 2518 :

61) อันเดรก็โต้กลับไปว่าถึงไม่มีอำนาจแต่มีปัญญาแล้วจะใช้แค่เสียงแกลมาเป่าให้คัง หัวเมือง ท้าวมิตส์จึงยอมแพ้แต่ก็ยังคิดแก้ไขปัญหาเจ้าหญิงไม่ได้

ในระหว่างที่เกิดปัญหาถึงเครียดอยู่นี้ แมรีกับไลออน

ก็เข้ามาพอกี ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ไลออนเข้ามามีบทบาทสำคัญโดยการให้สติปัญญาแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้น คือหลังจากที่ไลออนทราบเรื่องราวทั้งหมดจากแมรีแล้วก็บอกกับท้าวมิตส์ว่า เตรียม การที่จะช่วยเหลือเจ้าหญิงให้พ้นภัยแล้ว และเมื่อท้าวมิตส์เล่าถึงปัญหาที่เจ้าหญิงจะอภิเษกสมรส

กับใครอีกไม่ได้ ไลอนก็คิดว่าวิธีช่วยเหลือเจ้าหญิงอีก และครั้นทราบว่ามีใครเป็นผู้แทนพระสมุทรก็จะอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงได้โดยคริสโตเฟอร์จะเป็นผู้ชี้ขาดเรื่องนี้ ไลอนก็พอจะคาดเดาเหตุการณ์ได้เพราะทราบจากเด็กหลิวว่าคริสโตเฟอร์ว่าจ้างให้ทำอะไรอย่างหนึ่ง และเมื่อเรียกเด็กหลิวมาซักถามก็ทราบว่า เป็นจริงดังที่คิด ไลอนจึงคิดอุบายซ่อนกล แต่ก็ยังไม่เปิดเผยรายละเอียดซึ่งเป็นการสร้างความสนใจใคร่รู้แก่ผู้อ่านมาก ดังที่กล่าวกับอันเดรว่า

ไลอน คิดว่าจะสมมุติให้ตัวท่านเป็นผู้แทนพระสมุทร ได้คิดเล่นกลไว้สนุกทีเดียว แต่จะขยายในที่นี้จะจืดเสีย ขอให้ท่านเชื่อถือข้าพเจ้าเป็นแล้วกัน

(วิวาหพระสมุทร, 2518 : 66)

หลังจากนั้นไลอนก็มีโอกาสสนทนา เรื่องส่วนตัวกับแมรีอ็อกและได้สารภาพรักกับแมรี ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ไลอนกับแมรีร้องโต้ตอบกัน ซึ่งเป็นการกันเหตุการณ์ที่ตึงเครียดที่จะตามมาว่าไลอนจะช่วยเจ้าหญิงได้สำเร็จหรือไม่ และนอกจากนี้บทร้องตอนนี้ยังทำให้เห็นว่าไลอนมีลักษณะใจเย็นและเชื่อมั่นในตัวเองสูง

1.3.2.4 การคลี่คลายเรื่อง ต่อมาแมรีก็บอกกับไลอนว่า ต้องไปช่วยแต่งตัวให้เจ้าหญิง ไลอนก็ไปเตรียมตัวช่วยเหลือเจ้าหญิง เมื่อต่างคนต่างออกไป ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงให้มาร์โคสกับเซเลียวเข้ามาและเกิดปะทะกับคริสโตเฟอร์ต่อหน้าชาวเมืองทั้งปวง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นข้อขัดแย้งอันเป็นจุดเล็ก ๆ ก่อน แต่ก็เห็นได้ว่าชาวเมืองจะเข้าใจความจริงที่ถูกต้องในเหตุการณ์ต่อมา ต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงดำเนินเรื่องเข้าสู่จุดสูงสุดและการคลายปม คือเมื่อไลอนเข้าร่วมพิธีวิวาหพระสมุทรสามคำขวัญของท้าวมิคัส ไลอนได้กล่าวกับคริสโตเฟอร์ว่าตน "เกี่ยวข้อง" กับพระสมุทรเพราะเป็นผู้แทนราชานาวีและ "ราชานาวีเป็นเจ้าของทะเล, เป็นผู้ครองทะเลทั่วไป" (วิวาหพระสมุทร, 2518 : 75)

ต่อมาเมื่อถึงพิธีนำเจ้าหญิงลงทะเล ไลอนก็กล่าวทักท้วงคริสโตเฟอร์ว่า ควรทำพอเป็นเกล็ดเท่านั้นไม่ควรถึงกับต้องฆ่าคนเพื่อบูชาพระสมุทร แต่คริสโตเฟอร์โต้แย้งว่า ไลอนไม่มีอำนาจที่จะแสดงความคิดเห็นในพิธีนี้ ไลอนจึงตอบกลับไปว่า

นอกจากคนได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองแล้วคนยังมีกำลังทหาร ท้าวมิดัสจึงถามว่าไลออนจะแก้ไขอย่างไร ไลออนก็ตอบว่าคนไม่ใช่เจ้าของพิธีจึงขอให้คริสโตเฟอร์หัวหน้านักบวชแสดงความเห็น คริสโตเฟอร์ก็บอกกลับไปว่าผู้ศักดิ์ค้ำก็ควรหาอุบายมาแก้อเอง ไลออนจึงสั่งทหารให้จับคริสโตเฟอร์ใส่ตรวนและว่าเมื่อเจ้าหญิงจะจมน้ำก็ให้โยนคริสโตเฟอร์เสียทั้งตรวน คริสโตเฟอร์จึงต้องยอมรับโดยปริยายว่าตนเป็นผู้ยุยงให้ชาวเมืองปั่นป่วน และบอกทางแก่ให้ว่าต้องให้พระสมุหระมลใจคนผู้หนึ่ง ให้ชี้ตัวผู้แทนพระสมุหระมลเพื่อจะสมรสกับเจ้าหญิงแล้วเจ้าหญิงก็จะปลดอภัย เมื่อไลออนได้ฟังก็ชี้ให้คริสโตเฟอร์รับจัดการแก้ไข คริสโตเฟอร์จึงหลบตาว่ามนตรีอยู่ครู่ใหญ่ ๆ เด็กเหล็กก็เดินเข้ามากลางโรงตามแผนของคริสโตเฟอร์ที่ให้มาชี้ตัวคอนสตันตินัสเป็นผู้แทนพระสมุหระมล แต่ปรากฏว่าเด็กเหล็กกลับเปิดโปงว่าคริสโตเฟอร์ว่าจ้างให้ตนมาในพิธีนี้ ทั้งนี้ก่อนหน้านั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้ผู้อ่านรู้อ้างแล้วว่า คริสโตเฟอร์ต้องถูกขังในตอนที่ไลออนเรียกเด็กเหล็กมาไต่ถาม แต่ผู้อ่านก็ยังไม่ทราบไลออนมีกลวิธีอย่างไร การดำเนินเรื่องเช่นนี้สร้างความสนใจใคร่รู้แก่ผู้อ่านมาก เมื่อเด็กเหล็กไม่ยอมชี้ตัวผู้แทนพระสมุหระมล ไลออนจึงประกาศตนเป็นผู้ชี้ตัวผู้แทนพระสมุหระมลเองโดยอ้างว่ารับเหมาญชามา ดังปรากฏในเรื่องว่า

ไลออน	แต่เริ่มเดิมที	ไม่มีผู้ใด
	มีฤทธิไกร	ที่ในวาริ
	จึงองค์พระเปนเจ้า	มีพระวาทิ
	ไกรมีนาวี	จงครองแดนชล ฯ
	ครองเดิคนาวี	นาวีจงครองทะเล
	ชนะศัตรู	ศัตรูมลายทั้งเพ ฯ
ทหาร	ครองเดิคนาวี ฯลฯ	
ไลออน	แต่กาลนั้นมา	เสนาสมุห
	ผู้ฤทธิรุต	กำแหงแรงรณ
	จึงครองชลาลัย	ที่ในสากล
	เพราะนาวาพล	รับเหมาญชามา

ครองเด็กนาวิ
ชนะศักรู

นาวิจึงครองทะเล
ศัตรูมลายทั้งเพ ฯ

(วิวาห์พระสมุทร, 2518 : 84-85)

เมื่อไลออนกล่าวจบก็ชี้ตัวอันเคร เป็นผู้แทนพระสมุทร
คริสโตเฟอร์ไม่ยอมรับและคัดค้านว่าอันเครไม่ได้เป็นญาติกับพระสมุทรยิ่งไปกว่าคอนสตันติโนส
อันเครจึงให้เหตุผลว่าตนเป็นทหารเรือ และเป็นชาวทะเล นอกจากนี้แล้วไลออนยังชี้ตัวเป็น
ญาติพระสมุทร ดังกล่าวว่า "...ฉันเป็นนายทหารเรือ ฉันเป็นชาวทะเล, และท่านผู้บังคับการ
ผู้มีอำนาจในทะเลนี้ได้ชี้ฉันแล้วว่าเป็นญาติพระสมุทร..." (วิวาห์พระสมุทร, 2518 : 88) แต่
คริสโตเฟอร์ก็ยังปฏิเสธ ไลออนจึงข่มขู่ออกคำสั่งให้ทหารเตรียมพร้อมจนคริสโตเฟอร์ยอม
จำนวนว่าอันเครเป็นผู้ที่สมควรจะเป็นกัปตันแห่งเรือแทนพระสมุทร ต่อจากนั้นท้าวไมคัสก็ยอมยก
อันโครเมดาให้แก่อันเคร ฉากจบของเรื่องเป็นฉากชาวเมืองร่วมกันอวยพรให้อันเครและ
เจ้าหญิงมีความสุข บทร้องในตอนนี้แสดงให้เห็นว่า ปัญหาส่วนตัวกับปัญหาการเมืองยุติลง
ดังปรากฏในเนื้อเรื่องว่า

ทุกคน (แขกบรเทศ)

เทวานุภาพนำผล
เกิดสรรพมงคลรอบข้าง
สรรพโสภโรคร้ายจงวายว้าง
ทั้งพระแลนางจงอยู่เย็น

และทั้งหมดร้องร่วมกันว่า

จงชวานกันปรีดิ์เปรมเกษมสำนึ
หมครำคาญสิ้น เรื่องที่เคืองชุ่น
หมดเหตุวิวาทบาดสฤ
หมดว้าวุ่นเกษมสามัคคี

เทวานุภาพนำผล
เกิดสรรพมงคลเสริมศรี
เทพช่วยรักษาปราณี
ขอให้สุขสวัสดิ์ทั่วกัน ฯ

(วิวาหพระสมุท, 2518 : 90-92)

1.3.3 ตัวละคร คุณค่าสำคัญอีกประการหนึ่งในบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่องวิวาหพระสมุทคือ การสร้างตัวละครให้มีบทบาทสมจริงสัมพันธ์กับแก่นเรื่องและโครงเรื่อง ดังมีรายละเอียดดังนี้

1.3.3.1 ตัวละครฝ่ายดี ตัวละครในเรื่องที่มีลักษณะเป็นตัวละครฝ่ายดีมีหลายตัวด้วยกัน ดังนี้

1) ไลออนกับแมรี เป็นตัวละครเอกฝ่ายดีของเรื่อง มีบทบาทสำคัญเป็นผู้คลี่คลายปมปัญหาที่เกิดขึ้นให้กับอันเดรและหัววามิกส์ ผู้อ่านจะเห็นว่าไลออนกับแมรีมีบทบาทที่สมจริงและเป็นตัวละครที่มีชีวิตจิตใจแม้จะมีลักษณะนิสัยเพียงก้านเดียว ดังจะเห็นได้ว่า ทั้งสองคนต่างก็เป็นคนอังกฤษแต่จากบ้านเกิดเมืองนอนกันมานาน เมื่อมาพบกันที่เมืองอัลฟาจึงต่างก็เข้าใจและเห็นใจกัน บทบาทสำคัญของไลออนคือเป็นผู้บังคับการเรือรบอังกฤษ "อ็อกสฟอร์ด" ซึ่งเดินทางมาขึ้นบกที่เมืองอัลฟา ไลออนจึงเข้ามาปรากฏตัวในเรื่องในช่วงจังหวะที่พอเหมาะ คือได้ช่วยคลี่คลายสถานการณ์ที่คริสโตเฟอร์ผูกปมไว้ โดยไลออนได้ใช้กำลังอำนาจทางทะเลและความมีสติปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญ เช่น พูตจาโต้ตอบกับคริสโตเฟอร์อย่างไม่กลัวเกรง และพูตจามีเหตุผลเหมาะสมเจาะกับเหตุการณช่วยเหลือเจ้าหญิงได้ ดังปรากฏในตอนที่คริสโตเฟอร์ค้านไม่ให้ไลออนเข้ามายุ่งเกี่ยวในพิธีวิวาหพระสมุท แต่ไลออนก็ถือว่าได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองแล้วจึงคงแสดงความคิดเห็นค่อนข้างน่าเชื่อถือ

คริสโต ขอโทษเถิดท่าน ! แต่เวลานี้คู่มือไม่ใช่เวลาอันควรที่ชาวต่างประเทศจะ
แสดงความเห็นใด ๆ

- ไลออน ขอโทษเถิดท่าน ! เมื่อแต่กันฉันไม่ได้พบกับท่าน (หันไปพูดกับหัวมิกัส)
- ข้าพเจ้าได้รับประทานอนุญาตให้กล่าวความเห็นหรือไม่
- มิกัส ท่านจะกล่าวอะไรก็กล่าวเถิด
- ไลออน ข้าพเจ้าเห็นว่า พิธีหิ้งดวงควรจะทำพอเป็นเคล็ดเท่านั้น, ไม่ควรถึงแก่ให้เสียชีวิตมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นคนต่ำหรือสูงเพียงไร, เพราะการที่เอามนุษย์บูชา ยี่เยื่อ เชื่อว่าคงจะไม่เป็นที่พอพระทัยแห่งพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ ซึ่งมีพระเมตตากรุณาแก่สัตว์และมนุษย์ทุกชนิด

(วิวาทพระสมุท, 2518 : 79)

และอีกตอนหนึ่งของเรื่องก็แสดงให้เห็นความฉลาดมี

ไหวพริบ พูดยาหักคนและรู้จักเบี่ยงเบนสถานการณ์ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ดังในตอนที่ไลออน ช่มชู้คริสโตเฟอร์ด้วยกำลังทหารและพูดยาโต้ตอบจนกระทั่งคริสโตเฟอร์จมนมและต้องยอมรับว่าเป็นผู้ย่องชาวเมืองให้ปั้นปูนกล่าวพระสมุท ดังปรากฏในบทสนทนาเมื่อทหารของไลออนจะเข้าจับตัวคริสโตเฟอร์

- คริสโต เอ๊ะ ! นี้อะไรกัน !
- ไลออน ก็ให้ฉันทำพิธีสามใจฉัน ฉันก็ทว่านะสิ ! นี่แนวอเตอร์ส, พาตัวท่านผู้นี้ลงไปเรือ มอบตัวให้ผู้คุมเอาเข้าห้องขัง, และใส่ครวนเสียด้วย, พอเวลาที่นำท่อมถึงที่เจ้าหญิงนั่ง เอาตาแก่นั้นโยนน้ำเสียหิ้งครวน เข้าใจไหม?
- วอเตอร์ส ขอรับ !
- คริสโต แล้วกัน ! อะไรจะฆ่าคนเสียหิ้งเป็นเทียวหรือนาย ?
- ไลออน คนตายแล้วจะฆ่าทำไม, ไม่จำเป็นเลย
- คริสโต โอ้ ผมไม่มีความผิดเลย ทำไมนายจะฆ่าผม ?
- ไลออน ก็เจ้าหญิงเธอมีความผิดอะไร ?

- คริสโต ผมได้สั่งให้ฆ่าให้แกอะไรเมื่อไร ? พวกราษฎรเขา (พลเมืองต่างคนต่างร้องเถียงว่า "เปล่า" เพราะกลัวนายทหารอังกฤษจะจับ)
- ไลออน ไตยีนไหมละ ? เขาพากันร้องว่าเปล่าทั้งนั้น แต่จริงตัวแกที่เดียวเป็นผู้เที่ยวพาให้พลเมืองนั้นป่วยกลัว พระสมุท, แล้วก็แกเองที่เดียวเป็นผู้ให้ทำพิธีแต่งงานเจ้าหญิงกับพระสมุท เพราะฉะนั้นแกต้องคิดหาทางแก้ไขให้จงได้, ...

(วิวาหพระสมุท, 2518 : 81-82)

สำหรับบทบาทสำคัญของแมรี ผู้อ่านจะพบว่าแมรีเป็นผู้หญิงที่เป็นตัวของตัวเอง มีปัญญา กล้าแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจทำอะไรด้วยตนเอง ทั้งยังเสริมลักษณะเหล่านี้แก่เซเลียและมาร์โกส แต่อย่างไรก็ตามผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงสร้างแมรีให้เป็นตัวละครที่มีชีวิตจิตใจคือมิใช่มีแต่ความกล้า แต่แมรียังมีความละเอียดเหมือนผู้หญิงคนอื่น ๆ ดังที่แสดงความทุกข์ใจเมื่อต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนมานาน และแสดงความรู้สึกสุขใจเมื่อพบกับคนที่เข้าใจตนเอง ดังปรากฏในบทร้องคู่ระหว่างแมรีกับไลออนว่า

- ไลออน อนิจจา !
เมื่อลมโชยโอบยกลิ้นผกากรุ่น
หอมไม้จุนรวยร้านชื่อนาสา
กลิ่นสุคนธ์ตระหลอบอบอุรา
ยิ่งคิดถึง เกทา
- แมรี อ้ออกกรม
เมื่อยามยินเสียงนกวิหคแว่ว
ร้องแจ้ว ๆ เสียงใสในต้นส้ม

คิดถึงเพลงดนตรีที่เคยชม

ไอ้อารมณ์ซอกซ้า

.....

ไลออน แต่วันนี้วันดี
 แมรี เป็นศรีวัน
 ทั้งสอง ได้ประสพกันควรรรรษา
 ไลออน ไม่ควรคิดซื้อเสรำ
 แมรี เหงาวิญญา
 ทั้งสอง มาหัวเราะก็กว่าสบายใจ
 แมรี ได้พบเพื่อนร่วมชาติ
 ไลออน อันอาจไกร
 ทั้งสอง สองใจมิตรจิตสนิทกัน

(วิวาหพระสมุท, 2518 : 38-39)

2) คิริล เป็นเพื่อนของอันเดร บทบาทของคิริลค่อนข้าง

เด่นเพราะผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้คิริลมีบทบาทเป็นคู่คิดของอันเดรตลอดเรื่อง
 ดังที่ช่วยแก้ไขปัญหาให้ท้าวमितส์ยอมรับในตัวของอันเดร คือเสนอแนะให้อันเดรไปทำสัญญา
 สัมพันธไมตรีกับอังกฤษเพื่อให้มีกำลังอำนาจทางทะเล นอกจากนี้คิริลก็มีบทบาทเป็นเพื่อนที่ดีของ
 อันเดรคือเมื่อทราบว่าอันเดรจะใช้แตรปากแตกมาเป่าชู้ท้าวमितส์คิริลก็ให้ความช่วยเหลือดังกล่าว่า

คิริล ผมจะไปเที่ยวตามแตรเคียวนี้ ! ผมจะเลือกหาอย่างเสียงแตก และเพี้ยน
 มากที่สุดที่จะหาได้ ; จะไปเที่ยวตามที่โรงหนังต่าง ๆ ทั้งที่ตามบ้าน
 เชลยก็ักก็

(วิวาหพระสมุท, 2513 : 63)

3) อันเคร เป็นตัวละครฝ่ายดี มีบทบาทสำคัญเพราะ เป็นผู้ที่คอนสตันติโนสคิดซ้อนกลเพื่อแย่งอันโครเมตา ลักษณะอันเครที่ปรากฏในเรื่องผู้อ่านจะ พบว่าเป็นเจ้าชายต่างเมืองที่มีลักษณะเป็นหนุ่มเจ้าสำราญและเป็นผู้ที่มีความมุ่งหมายจะแสวงโชค ตั้งปรากฏว่าเมื่อมาอยู่เมืองอัลฟาก็คิดหวังทรัพย์สมบัติจากอันโครเมตามากกว่าที่จะรัก เธอด้วยความ จริงใจ แต่เมื่อพบว่าเจ้าหญิงมีความรักและจริงใจกับตนจริง ๆ ก็พ่ายแพ้ในความดีของเจ้าหญิง พฤติกรรมดังกล่าวของอันเครแสดงให้เห็นว่าเป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยที่หลากหลาย ซึ่งทำให้ ตัวละครมีความสมจริงมากกว่าที่จะเป็นแบบฉบับ มีข้อบกพร่องบ้างแต่ก็ไม่ชั่วร้ายจนเกินไป เพียงพอ มิให้เรื่องประเภทมหัศจรรย์กรรมดูเคร่งเครียดมากเกินไป ตั้งปรากฏในเรื่องตอนที่อันเครสนทนากับคิริล บทสนทนาของอันเครแสดงให้เห็นถึงความกะล่อนแต่ในช่วงเวลาถัดมาก็แสดงให้เห็นถึง ความเป็นสุภาพบุรุษและความมีจิตใจที่ละเอียดอ่อน ดังความว่า

อันเคร อย่าอึ้งไปนะ ; ที่จริงเมื่อแรกมาฉันเองก็นึกถึงแต่ทรัพย์สมบัติของหล่อน มากกว่าอย่างอื่น, แต่ครั้งมาได้คุ้นเคยกันเข้าแล้ว แลเห็นว่าหล่อนออก จะรักฉันจริง ๆ ฉันก็ออกจะเกิดเอ็นดูขึ้นมาก จนเลยกลายเป็นออกจะรัก จริง ๆ แล้ว...

(วิวาห์พระสมุทร, 2513 : 15-16)

4) อันโครเมตา เป็นเจ้าหญิงเมืองอัลฟา และเป็นคนรักของอันเคร ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของเจ้าหญิงเป็น "แบบ" มากกว่าที่จะมี ลักษณะสมจริง ดังจะเห็นได้ว่ามีลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียว คือเป็นคนซื่อ รักจริง ไม่ช่าง ระวัง ตั้งที่ทรงรักอันเครจริง และทรงยอมเข้าพิธีวิวาห์พระสมุทรเพื่อช่วยชาวเมืองให้รอดพ้น จากภัยพิบัติ โดยเหตุการณ์ในตอนนี้ถ้าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้อันโครเมตาได้แสดงความรู้สึก นึกคิดบ้างก็จะช่วยให้ตัวละครมีลักษณะสมจริงมากขึ้น เช่นอาจจะมีความรู้สึกซัดแย้งหรือคร่ำครวญ เมื่อต้องถูกเข้าพิธีวิวาห์พระสมุทร ซึ่งต้องพรากจากคนรักและอาจจะถึงแก่ชีวิต

5) หัวมิตัส เป็นตัวละครฝ่ายดีอีกตัวหนึ่ง บทบาทของหัวมิตัสคือเป็นเจ้าเมืองแห่งเมืองอัลฟา พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองโดยยึดหลัก

ให้ชาวเมืองมีความสุข ดังปรากฏว่าเมื่อชาวเมืองประสบปัญหาภัยไข้เจ็บแล้วเจ้าสมุทรที่จะ
 บันดาลให้เกิดเหตุร้ายถ้าไม่จัดพิธีวิวาห์พระสมุทร ท้าวมีคส์ก็ทรงยอมเสียสละอันโคโรเมคา
 เพราะทรงเห็นว่าเป็นการยากที่จะหาคือให้ชาวเมืองกลายความเชื่อเช่นนั้น แต่พระองค์ก็ทรงแอบ
 หาทางช่วยพระราชธิดาโดยพยายามไม่ให้คริสโตเฟอร์ซึ่งเป็นผู้ที่คอยแย่งอำนาจรู้ เพราะมิฉะนั้น
 จะเกิดเหตุร้ายได้ พฤติกรรมของท้าวมีคส์แสดงให้เห็นว่าเป็นเจ้าเมืองที่มีความรับผิดชอบและ
 แก้ไขปัญหาด้วยความสุขุม

1.3.3.2 ตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ ตัวละครที่มีลักษณะนิสัยและ
 พฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับตัวละครฝ่ายดีมี 3 ตัวดังนี้

1) คริสโตเฟอร์ เป็นตัวละครเอก ฝ่ายปฏิปักษ์เพราะ
 เป็นผู้มึนเมาที่สำคัญที่สุดในจำนวนตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ คริสโตเฟอร์เป็นหัวหน้ากบวชที่ชาวเมือง
 อัลฟาต่างก็เคารพนับถือ แต่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ดังปรากฏว่าเป็นคนทะเลาะเถียงและหวัง
 ที่จะม้ออำนาจเหนือเจ้าเมือง คริสโตเฟอร์ร่วมมือกับหลานชายผู้ยงชาวเมืองให้คืนกัวเจ้าสมุทร
 เพื่อจะได้จัดพิธีวิวาห์พระสมุทรตามแผนที่ตั้งไว้ คริสโตเฟอร์จึงเป็นตัวละครที่ใช้อำนาจหน้าที่
 การงานอย่างไม่ชอบธรรมเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมอมเมาชาวเมืองให้หลงมกมายกับ
 ความเชื่อที่ไร้เหตุผล

2) โยฮันนิส เป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์อีกตัวหนึ่งซึ่งมี
 บทบาทเป็นหลานของคริสโตเฟอร์ และเป็นเพื่อนของคอนสตันติโนส โยฮันนิสเป็นต้นคิดออก
 ลุบายให้คอนสตันติโนสโดยฉวยโอกาสจากสถานการณ์ที่ชาวเมืองแตกตื่นเรื่องเจ้าสมุทร โยฮันนิส
 ร่วมมือกับคริสโตเฟอร์ข่มขู่ให้ท้าวมีคส์จัดพิธีวิวาห์พระสมุทร ทั้งนี้ผู้อ่านจะเห็นว่าโยฮันนิสเป็น
 คนฉลาด รู้จักวิเคราะห์ว่าฝ่ายตรงกันข้ามตนมีลักษณะอย่างไร ดังที่มองว่าแมรีเป็นผู้หญิงชาวอังกฤษ
 ที่ต่างจากผู้หญิงในเมืองอัลฟา การที่จะวางอุบายให้มาเป็นพวกจึงไม่ใช่เรื่องง่าย แต่อย่างไร
 ก็ตามโยฮันนิสก็แสดงลักษณะตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์คือ เจ้าเล่ห์ ไร้คุณธรรม ดังที่มีความมุ่งมั่นที่จะให้
 คอนสตันติโนสแย่งตัวอันโคโรเมคามา แม้จะสร้างความวุ่นวายให้กับเจ้าเมืองและชาวเมือง
 ดังปรากฏในเรื่องว่า

โยฮันนิส คุณลุงก็ไม่ควรจะวิตกไปเลย, หัวมิดส์ท่านเป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง, ท่านได้ลั่นวาจาไว้แล้วว่า จะยอมตั้งพิธีวิวาห์พระบุตรกับพระสมุท ถ้าพลเมืองปราศณาเช่นนั้น ข้อสำคัญที่เราจะต้องคอยระวังก็มีอยู่เพียงแค่อำนาจให้พลเมืองกลับใจเสียเท่านั้น

(วิวาห์พระสมุท, 2518 : 50)

3) คอนสตันติโนัส เป็นเพื่อนของโยฮันนิสและเป็นชาวเมืองที่มาหลงรักอันโครเมคา แม้จะรู้ว่าเจ้าหญิงมีคนรักแล้ว แต่คอนสตันติโนัสก็ไม่ยอมตัดใจ ทั้งนี้คอนสตันติโนัสน่าจะมีความไม่คิดว่าอันเครซึ่งเป็นคนรักของเจ้าหญิง ดังปรากฏว่าอันเครทรงเคยพูดถึงคอนสตันติโนัสว่าหวังทรัพย์สินสมบัติของเจ้าหญิงเหมือนกัน ดังกล่าวว่า "ถ้าเขาไม่ซัดสนละก็ทำไมจึงจะตะเกียกตะกายอยากไต่ทางอันโครเมคานักเล่า" (วิวาห์พระสมุท, 2518 : 15) ลักษณะนิสัยของคอนสตันติโนัสจึงเป็นคนทะเยอทะยานและถือคติ ใครดีใครได้โดยไม่คำนึงถึงคุณธรรม ดังปรากฏว่ายอมให้โยฮันนิสวางกลอุบายแย่งเจ้าหญิงอันโครเมคาจากอันเคร คือโยฮันนิสเสนอให้ทำพิธีวิวาห์เจ้าหญิงกับพระสมุทตามแบบโบราณที่เคยได้กระทำทุก ๆ รอบร้อยปี แต่เมื่อถึงตอนที่ทำพิธีนั้น เจ้าหญิงลงไปในทะเลก็จะมีทหารหาคนมาเป็นตัวแทนพระสมุท ซึ่งในตอนนั้นก็ให้คริสโตเฟอร์จัดการให้คอนสตันติโนัสเป็นตัวแทนพระสมุท ซึ่งจะได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงคอนสตันติโนัสจึงเป็นตัวละครสำคัญที่ก่อเหตุวุ่นวายขึ้นเพราะขัดแย้งกับอันเคร

1.3.3.3 ตัวละครประกอบ เป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับตัวละครประกอบในเรื่อง วิวาห์พระสมุท มีบทบาทที่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้แก่เรื่องอย่างน่าสนใจชวนติดตาม ดังนี้

1) เซเลียกับมาร์โกัส เป็นตัวแทนของชาวเมืองอัลฟาที่มีความลึกลับต่อต้านคริสโตเฟอร์ ซึ่งทำให้ความขัดแย้งในเรื่องมีความเข้มข้น คือ ในขณะที่ชาวเมืองส่วนใหญ่ยังเชื่อเรื่องเจ้าสมุทร แต่เซเลียกับมาร์โกัสมีลักษณะที่ต่างจากชาวเมืองคนอื่น ๆ เป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเขาทั้งสองคนมีความลึกลับที่กว้างขวางและมีเหตุผลซึ่งน่าจะเป็นเพราะมีการศึกษาดี ดังสังเกตได้จากถ้อยคำที่กล่าวเตือนชาวเมืองคนอื่น ๆ หลังจากที่เซเลียกับมาร์โกัสได้พบกับเด็กหญิง และไปปรึกษาหาหรือกับแมรี่ เพื่อให้มาช่วยแก้ไขปัญหานั้น เซเลียก็พยายาม

เปิดโปงความชั่วของคริสโตเฟอร์ให้ชาวเมืองทราบ โดยพยายามชี้ความจริงตลอดจนให้ถึงเหตุผลและความชอบธรรม ดังปรากฏในชุดที่ 2 ความว่า

มาร์โกัส นี่แน่หญิงชายสหายรัก
 เราควรรักจักคิดหลังและคิดหน้า

เซเลีย ผู้ที่มีสติและปัญญา
 ไม่ควรหลงวาวจาที่หลอกลวง

มาร์โกัส แม้สาครมีอิทธิฤทธิ์
 คงจะมีฤทธิ์ไปทั่วทุกห้วง

เซเลีย เมืองเราก็ก็นเหมือนเมืองไกร ๗
 เหตุไฉนจะต้องกลัวเกรง

มาร์โกัส ครั้งนี้มีผู้ที่เอโก
 โยโสจจจิตคิดข่มเหง

เซเลีย หวังประโยชน์โพธิผลของตนเอง
 ไม่ยำเกรงอายบาปแสนหยาบซ้ำ ๗

(วิวาทพระสมุท, 2518 : 45-46)

นอกจากนี้ในตอนที่คริสโตเฟอร์กำลังทำพิธีบูชาพระสมุท เซเลียกับมาร์โกัสก็ได้พยายามหุ้กปลุกเจ้าชาวเมืองไม่ให้หลงเชื่อกับการทำพิธีบูชาพระสมุท ดังกล่าวไว้ว่า

มาร์โกัส นี่แน่พลเมืองทั้งหลาย ขออย่าได้เคืองฉันทน่อยเลย, ฉันทจะพุกอะไรขอ
 ให้ฟัง ที่เกิดเหตุชาวเราต้องเป็นทุกข์ร้อนคราวนี้ ขอให้ใคร่ครองคูให้ดี

ว่าเกิดขึ้น เพราะเหตุใด ? เพราะเราทั้งหลายคิดถึงตัวเอง, กลัวภัย
อันตรายจะมาถึงตัว, จึงถูกลอกเล่นเสียวราวกับทารก

เซเลีย จริง ๆ นะ, พวกเราไม่มีอะไรอายใจบ้างเลย ๆ ฤา คำที่เรารักตัว
ของเราเอง, กลัวไม่มีมูลจนเจ้าหญิงจะต้องเสียพระชนม์ในไม่ช้าแล้ว
ขอให้ครองกุหลาบให้หน่อย ทลემี่ชีวิตจิตใจอะไรที่ไหน, จึงจะมาทำร้าย
แก่เราได้

(วิวาทพระสมุท, 2518 : 72)

2) เต็กทลี เป็นตัวละครที่เป็นคนจีนที่เดินทางตาม
ไลออนมาจากเมืองจีน บทบาทของเต็กทลีเป็นตัวประกอบแต่ก็มีความสำคัญต่อเรื่องไม่น้อย
ทีเดียว ดังปรากฏว่าเกือบจะเป็นส่วนหนึ่งของแผนการที่คริสโตเฟอร์วางไว้ แต่พอตอนหลัง
กลับไปมีส่วนซ่อนกลและเปิดโปงคริสโตเฟอร์ตามแผนของไลออน ดังนั้นเต็กทลียังคงเป็นจุด
เริ่มที่ทำให้ปมปัญหาซับซ้อนขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อเต็กทลีขึ้นฝั่งเมืองอัลฟา ผู้คนก็แตกตื่นเพราะ
เห็นเต็กทลีมีลักษณะแปลกประหลาดจึงเข้าใจว่าเต็กทลีเป็นผีทะเล โยฮันนิสกับคอนสตันติโนส
จึงถือโอกาสวางกลอุบายยุยงชาวเมืองให้แตกตื่นกลัวผีทะเล เพราะประจวบเหมาะแก่กับว่า
บรรจบครบรอบร้อยปีที่ชาวเมืองเชื่อกันว่าพระสมุทจะมาทวงส่วย เหตุดังกล่าวทำให้เรื่อง
เข้าสู่จุดวิกฤตโดยมีเต็กทลีเป็นตัวละครสำคัญ

นอกจากนี้เต็กทลียังมีบทบาทช่วยคลี่คลายเรื่องคือไป
เล่ากลอุบายของฝ่ายปฏิปักษ์แก่ไลออนนายของตน จนไลออนคิดซ่อนกลคริสโตเฟอร์ได้สำเร็จ
ทั้ง ๆ ที่เต็กทลีก็รับสินบนส่วนหนึ่งจากคอนสตันติโนสแล้ว ทั้งนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้าง
เต็กทลีให้มีบทบาทสำคัญพอสมควร ซึ่งทำให้ตัวละครมีลักษณะที่น่าสนใจมากกว่าที่จะเป็นเพียง
"แบบ" จนเนื้อเรื่องขาดความสนุกสนาน และการที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างเต็กทลีให้มี
ลักษณะนิสัยที่เห็นแก่ได้ และไม่มีหลักการในชีวิตก็คงเป็นเพราะทรงต้องการแสดงทัศนะเชิงลบ
ต่อคนจีนแฝงอยู่ด้วย แต่ลักษณะนี้ก็กลมกลืนกับองค์ประกอบอื่นเพราะลักษณะบกพร่องของเต็กทลี
ได้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตัวเองที่ฉวยโอกาสพลิกสถานการณ์ได้

1.3.4 บทสนทนา ลักษณะพิเศษของบทสนทนาในเรื่อง วิวาห์พระสมุทร คือนอกจากมีบทพูดช่วยดำเนินเรื่องและแสดงลักษณะนิสัยพฤติกรรมของตัวละครแล้ว ผู้อ่านจะพบว่ายังมีเรื่องที่มีทำนองเพลงต่าง ๆ ประกอบอยู่ด้วย บทหรือคั้งกล่าวมีความสำคัญอย่างเสมอกันกับบทพูด และยังช่วยเพิ่มคุณค่าความประทับใจแก่ผู้อ่านอีกด้วย ซึ่งสามารถวิเคราะห์รายละเอียดได้ดังนี้

1.3.4.1 ความสำคัญของบทพูดที่ช่วยดำเนินเรื่องและแสดงลักษณะนิสัยพฤติกรรมของตัวละคร ผู้อ่านจะพบว่าบทสนทนาหลายตอนในเรื่องแสดงลักษณะคั้งกล่าวอย่างชัดเจน คั้งตัวอย่าง

ตอนที่อันเครสนทนากับคิริล หลังจากอันเครพบกับ

เจ้าหญิงอันโตรีเมคาที่หน้าคั้งวางแล้ว คิริลก็เดินออกมาพบอันเครและสนทนา บทสนทนาของตัวละครมีส่วนดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านทราบว่าความรักของอันเครมีอุปสรรคเพราะห้าวมิตัสไม่ค่อยชอบอันเคร และคอนสตันตินอสยังมาหลงรักเจ้าหญิงอันโตรีเมคาอีก คิริลจึงแนะนำให้อันเครไปทำสัมพันธไมตรีกับอังกฤษ ความสำคัญของบทสนทนาในตอนนั้นนอกจากช่วยดำเนินเรื่องแล้วยังแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของห้าวมิตัสว่าชอบคนมีอำนาจ และแสดงลักษณะนิสัยของอันเครว่าในตอนแรกไม่ได้มีความจริงใจกับเจ้าหญิง แต่เมื่อเห็นว่าเจ้าหญิงรักตนจริงอันเครจึงเปลี่ยนมาจริงใจกับเจ้าหญิง นอกจากนี้ก็แสดงให้เห็นลักษณะของคิริลว่าเป็นคนฉลาด รู้จักแก้ปัญหา คั้งปรากฏในบทสนทนาว่า

คิริล ผมไม่อยากชัคคอ, แต่ผมขอออกให้เจ้าทราบว่าการที่จะไปขอนางนั้นจะไม่เป็นการง่ายเท่าที่เจ้าคิดคั้ง

อันเคร ทำไม ?

คิริล ประการ 1 ห้าวมิตัส เธอเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมาก, เพราะฉะนั้นถ้าไม่ทำให้เธอโลภอยากได้ทรัพย์ หรือเห่ออยากเป็นใหญ่, เธอคงไม่ค่อยเต็มใจ, นอกจากนี้จะทำให้เธอตกใจกลัว นั้นแหละ บางทีก็จะสำเร็จได้เหมือนกัน

อันเคร ก็แล้วอีกประการ 1 เล่า ?

- คิริล อีกประการ 1 มีผู้ที่เขาต้องการนางงามนั้นอยู่ด้วยอีกราย 1
- อันเดร ฉันรู้แล้ว, แต่ฉันไม่รู้สิว่า เขาได้เปรียบฉันอย่างไร, มั่งมีก็ไม่มากกว่า
- คิริล เจ้าทราบได้อย่างไรว่าเขาไม่มั่งมีกว่า
- อันเดร ก็ถ้าเขาไม่ขัดสนอยู่ละก็ทำไมจึงจะตะเกียกตะกายอยากได้อันโดรเมดา
นักเล่า
-
- อันเดร อย่างไร้ไปนะ ; ที่จริงเมื่อแรกมาฉันเองก็นึกถึงแต่ทรัพย์สินสมบัติของหล่อน
มากกว่าอย่างอื่น, แต่ครั้งมาได้คุ้นเคยกันเข้าแล้ว แลเห็นว่าหล่อนออก
จะรักฉันจริง ๆ ฉันก็ออกจะเกิดเอ็นดูขึ้นมาก จนเลยกลายเป็นออกจะ
รักจริง ๆ แล้ว แต่อย่ามัวพูดเสียเวลากันเปล่าเลย, ช่วยกันคิดอุบาย
ที่จะใช้ เพื่อให้ท่านหัวมิดัสตกลงยกลูกสาวให้เร็ว ๆ หน่อยเถอะ
- คิริล จะเอาเงินไปล่อให้โลกหรือ
- อันเดร เราก็ไม่มีเงิน
- คิริล จะบอ่ยอด้วยยศหรือ
- อันเดร เราก็ไม่มีจะให้เธอได้ !
- คิริล ถ้าเช่นนั้นต้องใช้อำนาจทำอะอะ
- อันเดร เราก็ไม่มีอะไรจะแสดงอำนาจ
- คิริล มีสิ !
- อันเดร ที่ไหน ?
- คิริล ในอ่าวนั้นอย่างไรล่ะเจ้า
- อันเดร ฉันไม่เข้าใจ !
- คิริล อะไรไม่เข้าใจ ก็เรือรบมีอยู่นั้นทั้งลำอย่างไรล่ะ

- อันเคร ก็มันเรือแพनावะไรของเราที่ไหน ?
- คิริล แล้วกัน ! ถ้ามันไม่ใช่ก็ต่างเอาไม่ได้หรือเจ้า ?
- อันเคร จะตีต่างตีแต่งอะไรได้ เขาชักธงอังกฤษอยู่ออกไหนโท !
- คิริล ก็ตีต่างว่าเราได้ไปทำสัญญาสัมพันธ์ไมตรีกับอังกฤษ แล้วอังกฤษส่งเรือรบ
มาช่วยเรา อย่างนั้นก็แล้วกัน
- อันเคร ชอบกล น่าลองดู
- คิริล ลองเถอะ

(วิวาทพระสมุท, 2518 : 15-17)

ตอนที่ไลออนกับแมรีไปพบหัวามิตส์ ในขณะที่หัวามิตส์
สนทนากับอันเครและคิริลเรื่องช่วยเหลืออันโครเมตา ไลออนกับแมรีก็ไปพบหัวามิตส์โดยมี
ทหารคนอื่น ๆ และตั้งคำถามไปด้วย ไลออนแจ้งให้หัวามิตส์ทราบว่าตนเตรียมการสำหรับ
ช่วยเหลือเจ้าหญิงแล้ว แต่หัวามิตส์บอกว่ายังมีปัญหากว่าเจ้าหญิงแต่งงานกับใครอีกไม่ได้
ไลออนจึงซักถามว่าจะมีวิธีผ่อนผันอย่างไร เมื่อหัวามิตส์ตอบไลออนก็พอจะคาดเดาแผนการของ
คริสโตเฟอร์ และยังได้สอบถามตั้งคำถามที่ตามมาด้วย ไลออนก็ยิ่งแน่ใจและคิดอธิบายข้อถก
คริสโตเฟอร์ จากบทสนทนาของตัวละครในตอนนั้นผู้อ่านจะเห็นว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้าง
บทสนทนาเพื่อดำเนินเรื่องตอนนี้ได้อย่างเหมาะสม และยังแสดงลักษณะของไลออนว่าเป็นคนฉลาด
มีไหวพริบ จึงสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้โดยการคิดข้อถกคริสโตเฟอร์ได้ทันที ดังปรากฏใน
เรื่องว่า

- มิตส์ แต่เดี๋ยวนี้อะไรเกิดเหตุซัดซังขึ้นอีกอย่าง I แล้วคือ ตามธรรมเนียมผู้หญิง
ที่ได้ยกให้พระสมุทแล้ว ถึงแม้ว่าจะเคราะห์ดีที่พอที่จะรอดจากทะเลมาได้
ก็มีตัวอีกไม่ได้ แต่อันเครเขาจะต้องการลูกสาวฉันให้ได้ ฉันก็ไม่รู้จะ
ทำอย่างไรต่อไป

- โลออน อ้อ ! ไม่มีทางจะผ่อนผันข้างเลยหรือซอร์บ ?
- มิตัส ตามตำราโบราณมีอยู่ว่า ถ้าพระสมุทจักร์ 1 ผู้ใดที่เป็นญาติวงศ์ขึ้นมาแทน
ตัวก็ยกให้ผู้นั้นได้
- โลออน ใครเป็นผู้ชี้ตัวว่าคนนั้นคนนี้เป็นผู้แทนพระสมุท
- มิตัส ใคร ๆ ชี้ก็ได้ แต่ผู้วินิจฉัยก็คือชาตคกอลยูโนน่าที่หัวหน้านักบวช
- โลออน อ้อ ! เช่นนี้เองแหละหล่อน ! (แมรีพยักหน้า)
- มิตัส เอ๊ะ ! อะไรกัน ?
- โลออน อ้ายบอยผมมันไปเล่าให้ฟังว่ามีตามกำหนดวทยาวคน 1
- มิตัส คริสโตเฟอร์แน่ละ !
- โลออน กับผู้ชายหนุ่มอีก 2 คน ได้คิดลอบมันให้ทำอะไรอันหนึ่ง (เรียกบอย)
เท็กทลี ! มาเล่าไปทีหรือว่าเขาจะให้ทำอะไร
-
- อันเคร อ้อนี่ก็แปลว่าเขาคิดกันจะสมมุติเอาคอนสตันติโนส เป็นตัวแทนพระสมุท
ละสิซอร์บ ?
- มิตัส ท่าทางมันก็จะเป็นอย่างนั้น !
- อันเคร เราจะซ้อนกลเสียไม่ได้ดู ?
- โลออน ได้ ! พะเอินข้าพเจ้าได้กึกเตรียมไว้เสร็จแล้ว ความลึกลับตรงกัน
เข้าด้วย

(วิวาห์พระสมุท, 2518 : 64-66)

1.3.4.2 ความสำคัญของบทร้องที่ช่วยดำเนินเรื่องและแสดง
ลักษณะนิสัยพฤติกรรมของตัวละคร บทสนทนาหลายตอนในเรื่องมีลักษณะเป็นบทร้อง ซึ่งแสดง
ให้เห็นว่าบทร้องในเรื่องมีความสำคัญเสมอไปกับบทพูดคือนอกจากช่วยดำเนินเรื่องแล้วยังแสดง
ลักษณะของตัวละครในเรื่องได้เป็นอย่างดี มิใช่เป็นเพียงส่วนประกอบที่แทรกเข้ามาเพื่อเสริม
ความหรือย้าความเท่านั้น ดังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในคอนค่อไปนี้

ตอนที่แมรีกับผู้หญิงและทหารเรือของโลออนปะทะกับ
 คริสโตเฟอร์ บพร้องในตอนนี้แสดงให้เห็นว่าแมรีเป็นผู้หญิงที่กล้าแสดงความซัดแย้งกับคริสโตเฟอร์
 หัวหน้านักบวช และในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าคริสโตเฟอร์ไม่ค่อยกลัวเกรงหัวว่ามีศ
 จึงกล้าพูดจาคุหมื่น คังปรากฏในบพร้องว่า

บพส่ง-ร้องสลับ

คริสโตเฟอร์ (พราหมณ์เข้าโบถ)

คู่อันราชามหายศ

อีกทวยราษฎร์ทั้งหมคหังผู้ใหญ่

ระวังเถิดจะท้องหม่นหมองใจ

มหากัยจะมายายี่

แมรีกับผู้หญิง (กำบ่อ)

ทนอยแ่นทนอยแ่นท่านแก่เฒ่า

มาพูดเข้าเป็นบ้าน่าบัคสี่

เขาก่าลังคังใจค่อไมตรี

มาอื้ออื้ออื้ออื้อน่าน่าคาญ

คริสโตเฟอร์ (พราหมณ์เข้าโบถ)

ราชาระวังอย่าฟังโง่

ทศโยโสแสรังแกล้งอวคหาญ

จงนึกถึงถ้อยคำในตำบาน

ที่โบราณนิคาท่านว่าไว้

ทหารเรือ (เป็นคลั่งนอก)

โฮโฮซาฮาน่าหัวเราะ

ตาแก่เกราะก่าลังจะคลั่งใหญ่

โฮโฮซาฮาน่าเหลือใจ

ควรรับไปส่งโรงพยาบาล

คริสโตเฟอร์ (ท่านองพากย์)

คูคูกระไรใจเบา ไม่ฟังเสียงเรา ผู้รู้กระบิล

ปรีดญา

แมรีและผู้หญิง (กำปอ)

เจ้านายเธอจ่านงทรงต้อนรับ

และกำนัโยธาผู้กล้าหาญ

มาพูด ยวนกวนใจไม่เข้าการ

จงกลับบ้านเด็กตาอย่าชวนโย

(วิวาหพระสมุท, 2518 : 42-43)

และตอนที่ไลออนยืนยันความมีอำนาจทางทะเลกับ

คริสโตเฟอร์ บทร้องของไลออนช่วยดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านเห็นว่าการมีกำลังอำนาจทางทะเลเป็นสิ่งสำคัญ แสดงถึงความฉลาดของไลออนที่กล่าวอ้างเหตุผลว่าเป็นผู้มีกำลังอำนาจทางทะเลได้อย่างเหมาะสมน่าเชื่อถือจนไม่มีใครปฏิเสธได้ ดังปรากฏในบทร้องว่า

บทร้อง-ไลออน, ทหารรับลูกคู่

(ลำ - "Rule Britannia")

ไลออน	แต่เริ่มเกมที	ไม่มีผู้ใด
	มีฤทธิไกร	ที่ในวารี
	จึงองค์พระเปนเจ้า	มีพระวาที
	ใครมีนาวี	จงครองแดนชล ฯ
	ครองเกิดนาวี	นาวีจึงครองทะเล
	ชนะศัตรู	ศัตรูมลายั่งแพ

(วิวาหพระสมุท, 2518 : 84-85)

1.3.4.3 ความสำคัญของบทร้องที่มีความไพเราะและสร้างความ
 สนุกสนาน บทร้องหลายตอนในเรื่องสร้างความประทับใจผู้อ่าน ดังเช่น การใช้ถ้อยคำโวหาร
 หรือการร้องโต้ตอบกันหรือไม่ก็ร้องพร้อมกันซึ่งช่วยให้ผู้อ่านมีความรู้สึกร่วมกับตัวละคร ดังตัวอย่าง
 บทร้องเที่ยวในตอนที่อัน เคร ร้องเกี่ยวอัน โคร เมคา
 บทร้องของอัน เคร มีความไพเราะมาก เพราะตัวละครใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบกับอย่างลึกซึ้ง คือแสดง
 ให้ผู้อ่านเห็นว่าอัน เคร รักและหลงใหลอัน โคร เมคา มาก ดังกล่าวว่ารักอัน โคร เมคายิ่งกว่าชีวิต
 ยิ่งถ้าวันใดไม่เห็นหน้าอัน โคร เมคาก็รู้สึกมีคมไปหมด แม้พระอาทิตย์พระจันทร์จะส่องแสงสว่าง
 ลึกเพียงใดก็ตาม ดังร้องว่า

บทร้องอัน เคร
 (คลื่นกระทบฝั่ง)

อัน โคร เมคา สุคา สวรรค์
 ยิ่งกว่าชีวัน เสนหา
 ขอ เชิญ สาว สวรรค์ ชวัญฟ้า
 เปิด ภิรมย์ มอม มา ให้ชื่นใจ
 ถึง กลาง วัน สุริยัน แจ่ม ประจักษ์
 ไม่ เห็น หน้า นง ลักษณ์ ยิ่ง มี คิ ใหญ่
 ถึง ราตรี มี จันทร์ อัน อ่ำ ไผ
 ไม่ เห็น โฉม ประ โลม ใจ ก็ มี คม ล

(วิวาห์พระสมุทร, 2518 : 9)

บทร้องสลับระหว่างนายทหารกับผู้หญิงสามคู่ หลังจาก
 ที่แม่รับรักไลออนแล้ว ไลออนก็เรียกให้วอลเตอร์สกับวอลลิสนายทหารของตนมาร่วมแสดงความ
 ยินดีกับตน และปรากฏว่านายทหารของไลออนก็พบคนรักด้วย ผู้ทรงพระราชนิพนธ์จึงทรงให้

ตัวละครร้องเพลงสลับแสดงความรักในความรัก เนื้อหาของเพลงแสดงถึงท่าทีของหญิงชายที่รักกันว่าต้องแสดงออกให้เหมาะสม ฝ่ายชายต้องฉลาดพอที่จะเข้าใจฝ่ายหญิงว่าน่าจะรักกันได้และปลงใจกันก็ลำบาก แต่ก็ก็เป็นความลำบากที่ปรากฏผลเป็นความหวานชื่น ดังปรากฏในบทร้องว่า

บทร้องสลับ-นายทหารกับหญิงสามกู่

สามเส้า

หญิง	เป็นผู้หญิงแท้จริงแสนลำบาก
ชาย	เป็นผู้ชายยิ่งยากกว่าหลายเท่า
หญิง	หญิงต้องเจียมกายามาแต่เยาว์
ชาย	ชายต้องเฝ้าวิงวอนให้หล่อนรัก
หญิง	หญิงถึงรักต้องแสงแกลิ่งท่าเฉย
ชาย	หวังให้ชายอยากเซยยิ่งชั้นนัก
หญิง	ต่างคนต่างซัดกันน้ำชั้นนัก
ชาย	ที่แท้ต่างสมักจะรักกัน
หญิง	วิสัยหญิงต้องอาย
ชาย	ยั่วชายซิด
หญิง	หญิงยอมตัดจรีศ
ชาย	จิตชายสิ้น
หญิง	ถ้าแม้รักจริงแล้วไม่แคล้วกัน
ชาย	เสน่ห์พันผูกสนิทชิดชมเอ๋ย ฯ

(วิวาทพระสมุทร, 2518 : 70-71)

บทร้องคู่ระหว่างโยฮันนิสกับคอนสตันตินัส เมื่อโยฮันนิสวางกลอุบายที่จะแย่งเจ้าหญิงอันโคโรเมดาแล้ว ตัวละครทั้งสองก็รู้สึกอึดอัดใจและมีความคิดนึก

ร่วมกันว่าจะแย่งอันโครเมตาได้สำเร็จ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์จึงทรงให้ตัวละครแสดงความรู้สึก
ร่วมกันด้วยการร้องเพลงต่อเนื่องกันอย่างกลมกลืน ซึ่งทำให้มีคุณค่าคือเรื่องมากเพราะนอกจาก
แสดงความรู้สึกของตัวละคร เนื้อเรื่องของเพลงยังเป็นการเผยให้เห็นลักษณะนิสัยแง่ลบของ
ตัวละคร เช่นความคดโกง ชื่อนำสั่งเกิดคือทรงให้ตัวละคร 2 ตัวหุคสลับต่อเนื่องกันเป็น
คำประพันธ์คล้องจองกันโดยแต่ละคนหุคประโยคหรือวลีสั้น ๆ คนหนึ่งหุคไม่ถึงวรรคของบทกลอน
แต่อีกคนก็เข้ามาต่อได้อย่างเหมาะสมหรือ เมื่อตัวละครหนึ่งหุคเต็มวรรคอีกคนหนึ่งก็ต่ออีกวรรค
หนึ่งสลับกันไป ดังปรากฏอย่างชัดเจนในบทร้องที่กล่าวไว้ว่า

โยฮัน	ปากเป็นเอก		
คอนส.		เลขแปดโท	
โยฮัน			โบราณว่า
คอนส.	หนังสือตรี		
โยฮัน		มีปัญญา	
คอนส.			ไม่เสียหลาย
โยฮัน	ถึงรู้มาก		
คอนส.		ไม่มีปาก	
โยฮัน			ลำบากตาย
คอนส.	มีอุบาย		
โยฮัน	หุคไม่เป็น		
คอนส.		เห็นบ่วงการ	
โยฮัน	ใครช่างหุคพลิกเพลงเหมือนแรงมาก		
คอนส.	คนนิยมลปากมากเจียวพี		
พร้อมกัน	ถึงรู้น้อยถ้อยคำให้ซ้ำคิ		
	คงเป็นที่สมคเนที่เงโก ฯ		

และบทร้องคู่ระหว่างอันเครกับคิริล เมื่ออันเครสนทนา
กับคิริลแล้ว ก็มีความเห็นร่วมกันว่าการมีกำลังอำนาจเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ท้าวมิตส์ยอมยกเจ้าหญิง
ให้ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ตัวละครแสดงความคิดเห็นดังกล่าวโดยการร้องเพลงประสาน
สอดคล้องกัน ดังปรากฏในเรื่องว่า

บทร้องคู่-อันเครกับคิริล
(ฉากหนึ่ง)

อันเคร	ผู้ใดมีอำนาจวาสนา ธรรมคาหาอะไรก็ทำได้ กำหนดคือยุติธรรมจงจำไว้ ใครหมัดใหญ่ได้เปรียบ เรียบ เทียว เกลอส
คิริล	ใครหมัดย่อมต้องถ่อมกายายอบ ต้องคอยหมอบคอยกราบราบ เทียว เหนอ คอยระวางแขงอยู่ละเออ มิได้กล้าเหยอขึ้นตั้งตั้ง
อันเคร	กำหนดเล็ก
คิริล	ลูกเล็กก็เลี้ยงได้
อันเคร	จะส่งเสียงเลี้ยงไป ไม่ไหวเหว
อันเคร	ต้องขอยืมหมัดโต ไว้โบ้เบ้
อันเคร	เดินโฮ้เฮ้

1.3.5 ฉาก บทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง วิวาห์พระสมุทร มีฉากสำคัญในเรื่องเพียงฉากเดียวคือ ฉากพระราชวังกับโบสถ์ โดยผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเน้นฉากพระราชวังมากกว่าโบสถ์ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าฉากโบสถ์จะไม่มีควมสำคัญในเรื่อง เพราะผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีศิลปะในการสร้างฉากดังกล่าวให้มีคุณค่าสัมพันธ์กับเรื่องด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.3.5.1 การสร้างฉากให้สัมพันธ์กับลักษณะบทละครสังคีต ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงบรรยายฉากพระราชวังของหัว้ามืดส์ว่ามีความงดงามและทรูทรามาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทรงต้องการให้ฉากมีลักษณะตรงกับลักษณะฉากของบทละครสังคีต ตามที่นิยงศา สาริกฤติ (2515 : 157) กล่าวว่าฉากที่งดงาม โดยผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงบรรยายความงดงามของวังหัว้ามืดส์ว่า

...วังหัว้ามืดส์, เป็นตึก 2 ชั้น ชั้นล่างมีน้ำค้าง 3 ช่องเปิดได้ทั้ง 3 ช่อง, ชั้นบนมีน้ำค้าง 3 ช่องเหมือนกัน, แต่เปิดได้แค่ช่องเดียว คือช่องกลางซึ่งมีเกยยื่นออกมาข้างหน้าด้วย (และเกยนี้ต้องทำให้แข็งแรงพอที่คนจะยืนได้.) ค้านซ้ายเป็นโบสถ์, มีประตูใหญ่อยู่กลาง (เปิดไว้), และมีบันไดลงจากประตู เป็นบันไดปูสีลา ปลายจากทั้งข้างขวาและซ้ายทำหักไป, เพื่อให้เห็นเบนถนน เดินไปมาได้ห่างปลายฉากกับผนังค้านหลัง

(วิวาห์พระสมุทร, 2518 : หน้าคำนำ (11)-(12))

นอกจากนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ยังทรงสร้างฉากให้ช่วยแสดงบรรยากาศของเรื่องได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏว่าทรงบรรยายว่ามีการประดับตกแต่งฉากอย่างงดงาม เนื่องด้วยเป็นวันที่ชาวเมืองมาฉลองวันคล้ายวันประสูติของเจ้าหญิงอันโศรเมศา บรรยากาศในเรื่องมีความสดชื่นเบิกบาน ฉากในเรื่องจึงมีการประดับตกแต่งให้สวยงาม ดังกล่าวไว้

...ในชุดที่ 1 มีธงเทียวติดคอกแต่ง และที่ประตูโบลแขวนพวงดอกไม้ใบไม้เป็นเฟื้อง ,
(วิวาห์พระสมุท, 2518 : หน้าคำนำ (12)) และในฉากชุดที่ 2 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์
ได้ทรงบรรยายฉากที่มีลักษณะตรงกันข้ามคือ ในชุดที่ 2 ไม่มีของตกแต่ง (วิวาห์พระสมุท,
2518 : หน้าคำนำ (12)) เพราะว่าเหตุการณ์ในตอนนี้ตัวละครฝ่ายดีประสบกับภาวะ
ยุ่งยากจึงไม่มีการประดับตกแต่งฉากด้วยธงและพวงดอกไม้เหมือนฉากในชุดที่ 1

1.3.5.2 การสร้างฉากให้มีความสัมพันธ์กับโครงเรื่อง ผู้ทรง
พระราชนิพนธ์ทรงสร้างฉากในเรื่องให้มีความสัมพันธ์กับเรื่องได้อย่างเหมาะสม ดังปรากฏว่า
กำหนดฉากเมืองซึ่งเป็นฉากสำคัญของเรื่องให้ตั้งอยู่บนเกาะเพื่อให้สัมพันธ์กับโครงเรื่องและ
แก่นเรื่องที่เน้นถึงความสำคัญของการมีกำลังเรือรบเพื่อป้องกันประเทศ โดยได้ทรงบรรยาย
ลักษณะเมืองของหัวมิดส์ว่า

...เมืองอัลฟา, นครหลวงแห่งอัลพะเบตา ฉากผืนหลังเป็นทะเล, มีเกาะและแหลม
บังเป็นอ่าวเห็นทะเลใหญ่ทางระหว่างช่องเกาะและแหลม

(วิวาห์พระสมุท, 2518 : หน้าคำนำ (11))

และทรงกำหนดฉากวังกับโบสถ์ซึ่งเป็นฉากสำคัญในเรื่อง
ให้มีความสัมพันธ์กับโครงเรื่องและตัวละคร ดังปรากฏว่าตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์มักจะมียุทธาและ
พฤติกรรมที่โหดช็อคอยู่กับโบสถ์จนเมื่อหัวมิดส์จะทรงพูดอะไรก็ต้องคอยระวังเกรงว่าจะมีคนแอบ
ฟังอยู่ ดังเช่นตอนที่หัวมิดส์ทรงลงไปพบอันเคร เพื่อเล่าเรื่องที่หาทางช่วยเหลือเจ้าหญิงอยู่
หัวมิดส์ได้แสดงท่าทีไม่ไว้วางใจคนที่อยู่ในโบสถ์ ซึ่งปรากฏในเรื่องนี้ว่า

มิดส์ (พูดกับมหาเคล็ก) คอยคุต้นทางไว้ ถ้าใครจะมาทางนี้บอกให้ทราบด้วย
(พูดกับอันเคร) คุเถิดอันเคร, ฉันมันช่างลำบากเสียจริง ๆ ! เวลานี้
มีแค่คนลักลอบสอดแนมคอยฟังอยู่รอบข้าง, จนฉันไม่กล้าจะพูดความลับ

อะไรภายในวังของตัวเองแล้ว, จึงต้องมาพูดคุยกับเธอที่กลางพระลาน
เช่นนี้

อันเคร ลำบากมากจริงอยู่ซอร์บ !

มิตัส ฉันอยากจะมาเล่าให้เธอฟังว่าฉันได้จัดการไปแล้วอย่างไร (เหลียวซ้าย
แลขวา) ไม่มีใครอยู่ใกล้นอกจากพวกเราละไม่ใช่ฤา

อันเคร ไม่มีละซอร์บ

มิตัส ในโน้นไม่มีใครฤา ? (บัญปากไปทางโบท)
โปรดสูญเสียให้แก่หน่อยจะดี

(วิวาห์พระสมุทร, 2518 : 58)

1.3.5.3 การสร้างองค์ประกอบอื่น ๆ ของฉากนอกจากสถานที่
ในการศึกษาฉากของบทละคร จิตรพร ทองเชื้อ (2522 : 53-54) กล่าวว่านอกจากสถานที่แล้ว
อาจรวมถึงไฟ แสง สี เสื้อผ้า เครื่องแต่งหน้า และท่าทางการเคลื่อนไหว ซึ่งจากคำกล่าว
ดังกล่าวเมื่อผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์การสร้างฉากในบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ก็พบว่า
ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงภาพการเคลื่อนไหวของตัวละครให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง ดังปรากฏ
ในตอนแรกที่ทรงบรรยายภาพ ชาวเมืองและทหารเรือว่ามีความพร้อมเพรียงกันมาก ดังกล่าวไว้ใน
ตอนต่อไปนี้

ตอนที่ชาวเมืองมาร่วมกันถวายพระพรเนื่องในวันประสูติ
ของพระราชธิดา ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงบรรยายว่า

เมื่อเริ่มบทสวดนี้ บรรดาคนที่อยู่กลางโรงคุกเข้าทั้งหมด, เว้นแต่ทหารกับตำรวจซึ่งยืน
ตรงอยู่, ครั้นเมื่อจบบทสวดแล้ว ทุกคนร้อง "สาธุ" แล้วลุกขึ้นยืน บัดนั้นดนตรีเริ่มตีเพลง
ซึ่งจะร้องต่อไป และตีเรื่อยจนกว่าจะเริ่มร้องในระหว่างนี้ มีตำรวจประมาณสี่คู่เดินรัว
ออกมาจากในโบท, นำหน้าหัวมิตัสซึ่งจูงราชบุตรี, มีหัวหน้านักบวชและนักบวชกับ
ขุนนาง, และผู้หญิงออกมาด้วย, คือแมรี ริคกีลล์ เอเลน, โสเฟีย, เปนตัน ตำรวจ

เมื่อลงบรรทัดถึงพื้นแล้วกลับหลังหัน, ยืนหันหน้าไปทางโยถ, หัวมิดส์กับราชบุครียืนที่
บรรทัดชั้นบน, คำนับพลเมือง บัคนัพลเมืองจึงเริ่มร้องเพลง

(วิวาทพระสมุทร, 2518 : 3)

และในตอนที่ทหารเรือเดินแถวเมื่อขึ้นมาอยู่ที่เมืองอัลฟา
ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงบรรยายภาพการเดินแถวอย่างสง่างามของทหารเรือว่า โลออนเดิน
นำหน้า และนายทหารอีก 2 คนกุมแถว มีการร้องเพลงและย่ำเท้าไปตามจังหวะ จนเมื่อจบเพลง
แล้วจึงหยุดยืนตรง, แล้วนายทหารบอกพัก (วิวาทพระสมุทร, 2518 : 29-30) ต่อจากนั้นก็เป็น
บทร้องที่แสดงถึงความพร้อมและความสามารถของทหารเรือ ดังนี้

บทร้อง-นายนาวาเอก โลออน, กับทหาร

(แขกไพร)

โลออน	ทหารราชนาวิกีนิกหนา เพราะใจกล้าหาใครจะเปรียบได้ เจ้านายใช้ตายไหนก็ตายไป ถึงบรรลัยไว้ชื่อ
ทหาร	ให้ภาษา
โลออน	ทุกประเทศเขตแคว้นแค้นมนุษย์ ทุกสมุหน่านน้ำยำเกรงข้า เพราะยามรบ ๆ จริงไม่นิ่งช้า ยามเมตตาใจดี
ทหาร	ปราถนิคน

(วิวาทพระสมุทร, 2518 : 30-31)

1.3.6 สรุป วิวาทพระสมุทร เป็นบทละครที่มีคุณค่ามากเรื่องหนึ่ง คงจะเห็นได้ว่าแม้ว่าจะมีแก่นเรื่องที่ปลุกใจให้คนไทยรักชาติ แต่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ไม่ได้เน้นในจุดนี้จนขาดความงาม เพราะทรงวางโครงเรื่องให้สนุกสนาน มีเรื่องความรักของหนุ่มสาวเป็นเนื้อเรื่องสำคัญ แล้วจึงแทรกข้อคิดที่จะนำไปสู่แก่นเรื่องในจังหวะที่พอเหมาะ และนอกจากนี้ก็ทรงดำเนินเรื่องโดยใช้บทร้องเป็นสื่อสำคัญช่วยทั้งการดำเนินเรื่อง และการสร้างบรรยากาศให้ผู้อ่านรู้สึกเพลิดเพลิน อย่างไรก็ตามบทร้องบางตอนในเรื่องก็มีข้อด้อยเพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมุ่งเน้นให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการมีกำลังเรือรบมากเกินไป ซ้ำยังระบุชื่อเรือว่า เรือพระร่วงเพื่อเรียกรายเงินสมทบทุนซื้อเรือรบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เป็นเอกภาพกับเรื่อง เพราะบทละครเป็นตอนที่กำลังพูดถึงอำนาจของผู้ที่จะชี้ตัวผู้แทนพระสมุทร แต่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแทรกการเชิญชวนให้สมทบทุนซื้อเรือรบพระร่วงไว้ด้วย โดยทรงให้โลออนซึ่งเป็นผู้บังคับการเรืออังกฤษเป็นผู้ร้องเพลงเชิญชวนในบทร้องที่มีชื่อว่า ล่า- "Rule Britannia" ความว่า

โลออน	ชาติใดมีเรือ ห้องดินสมุทร เหมือนมีกำลังแรง ชาติศาสนา	เพื่อประคอง คอยยุทธนา ขันแข่งรักษา กษัตราภูมิ
	ครองเดิคนาวี ฯลฯ	

ทหาร ครองเดิคนาวี ฯลฯ

โลออน	ฉนั้นชวนกัน ประนอมพร้อมรัก ช่วยกันและเรียราย เรือพระร่วงมี ราชนาวี ชนะศัตรู	สวามิภักดิ์ และสามัคคี ถวายนาวี สิทธิศักดิ์สมญา นาวีจะมีเคชา ศัตรูมลายเร็วรา !
-------	--	---

ทหาร	ราชินาวี	นาวีจะมีเตซา
	ชนะศัตรู	ศัตรูมลายูเร็วรา !

(วิวาหพระสมท, 2518 : 85-86)

1.4 หมายน้าบ่อน้ำ เป็นบทละครพูดพระราชนิพนธ์ 4 องก์ ความน่าสนใจของเรื่อง จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการวางแก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา และฉากให้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ดังจะกล่าวต่อไป

1.4.1 แก่นเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเสนอแก่นเรื่องที่มีคุณค่าในด้านให้ข้อคิดเตือนใจ คือได้กล่าวถึงการตั้งความหวังที่เลื่อนลอยอย่างไม่สุจริตและไม่ใช้ความสามารถที่มีอยู่ย่อมจะทำให้เกิดคร้อน

1.4.2 โครงเรื่อง ลักษณะเด่นประการหนึ่งของบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้คือมีโครงเรื่องที่มีความต่อเนื่องกันเป็นลำดับ และมีความสัมพันธ์กับแก่นเรื่องเป็นอย่างดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.4.2.1 การเปิดเรื่อง ในบทละครองก์ที่ 1 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเปิดเรื่องให้พระยาประคิษฐราชการจักษงานเลี้ยงชั้นบ้านใหม่ในตอนค่ำ บทละครแสดงให้เห็นว่ามีการจัดโต๊ะเลี้ยงแขกในงาน 2 แห่งคือหน้าตึกและในสวน ที่หน้าตึกเป็นเครื่องค้ำประเภทน้ำหวาน ส่วนในสวนเป็นเครื่องค้ำที่มีแอลกอฮอล์ และในองก์นี้มีตัวละครสำคัญคือร้อยเอกแก้วกับหลวงประจักษ์ซึ่งนั่งหลบมุมอยู่ในสวนเพื่อจะคุยกันได้สะดวก ตัวละครทั้งสองได้กล่าวถึงตัวละครอีกตัวหนึ่งคือหลวงภักดี หลวงประจักษ์ได้กล่าววยกย่องเชิงประชดว่าหลวงภักดีเป็นผู้อำนวยการจักษงานที่เป็นที่ชื่นชมของพระยาประคิษฐ์เจ้าของบ้านมาก เพราะสามารถจักษงานให้เป็นที่พอใจแก่ผู้ร่วมงานประเภทหน้าไหว้หลังหลอกได้ แขกคนใดต้องการค้ำเหล้าแต่ไม่ยอมให้คนอื่นรู้ก็สามารถหลบมาค้ำได้ที่ในสวน ในประเด็นนี้ร้อยเอกแก้วก็ได้แสดงทัศนะว่าความเปิดเผยและความซื่อเป็นของสำคัญ ดังกล่าวว่า

กุสุม "...แต่ผมเห็นว่า ความเชื่อเป็นของสำคัญกว่าสิ่งอื่น เพราะฉะนั้น เช่น การดื่มสุราเมรัย เป็นต้น ถ้าจะไม่กินก็อย่ากินเลยจริง ๆ นั้นแหละดี แต่ถ้าจะกินแล้วก็กินอย่างเปิดเผย ในที่ประชุมชนก็ถือว่า ไปแอบกินในที่ลับ"

(หมายน้าบ่อหน้า, 2513 : 147-148)

ต่อมามีตัวละครเข้ามาในฉากอีก 2 ตัว แต่ไม่เห็น ร้อยเอกแก้วกับหลวงประจวบเพราะทั้งสองคนนั่งหลบมุมอยู่ ตัวละครดังกล่าวคือ "คุณหลวง" กับ "คุณพระ" ซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือน พฤติกรรมและบทสนทนาของตัวละครแสดงให้เห็นถึงความทรยศถึงสภาพสังคมข้าราชการโดยเฉพาะข้าราชการพลเรือนที่มีพวกหน้าไหว้หลังหลอกและ ตีสองหน้า ดังปรากฏว่าแอบมาดื่มเหล้าและบ่นหาหลวงแก้วที่ว่า เป็นหัวเรี่ยวแรงสำคัญแก่ พระยาประจักษ์รั้งใน เรื่องการงานที่บ้านและที่ทำงานจนจะได้เป็น "คุณพระ" ในเร็ว ๆ นี้ ดังกล่าวว่า

คุณหลวง จริงซอรับ ตั้งแต่ได้เข้ามาไว้ด้วยแล้ว คุณการงานของเจ้าคุณดีขึ้นมาก

คุณพระ ทั้งงานออฟฟิศและงานในบ้าน หือ (หัวเราะ)
 เก่งมาก ผมได้ยินว่าได้เป็นพระในเร็ว ๆ นี้ ไม่ใช่หรือ

คุณหลวง ซอรับ ที่จริงก็ควรอยู่แล้ว

คุณพระ ควรสิ เสียแรงเจ้าคุณได้ข้างเผือกกุ่มารมีทั้งตัว

(หมายน้าบ่อหน้า, 2513 : 151)

เมื่อตัวละคร 2 ตัวนี้ออกไป บทละครได้แสดงให้เห็นว่า
สังคมข้าราชการในเรื่องนี้ชอบการนิโทษ ทั้งที่ร้อยเอกแก้วแก้งหูคล้อหลวงประจางในตอนต่อมา

แก้ว เอ๊ะ นิโทษโมสรมาเปิดที่โตะนี้อีกสาขาหนึ่งแล้วละครมัง

(หมายเหตุหน้า, 2513 : 153)

ต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงบุพื้นเรื่องให้ผู้อ่าน
รู้จักหลวงภักดิ์ยิ่งขึ้น โดยให้หลวงประจางพบและสนทนากับพระพิณซึ่งเป็นแขกในงานเลี้ยงนี้
พระพิณจึงได้บอกให้ทราบว่หลวงภักดิ์ กำลังจะได้เลื่อนยศและคาดว่าจะได้เป็นหลานเขยของ
พระยาประคิษฐในไม่ช้า เพราะดูเหมือนว่าทั้ง เจ้าคุณและคุณหญิงต่างก็สนับสนุน ต่อมาเมื่อ
พระพิณแยกไปร้อยเอกแก้วก็กล่าวกับหลวงประจางว่า ไม่ยุติธรรมเลยที่หลวงภักดิ์แต่งงานแล้ว
ที่หัตถิณบุรีแต่ยังมาคิดหลอกแต่งงานกับมาลีหลานสาวพระยาประคิษฐอีก ทั้งนี้ร้อยเอกแก้วทราบ
ความลับของหลวงภักดิ์ เมื่อครั้งรับราชการเป็นนายอำเภอที่เมืองหัตถิณบุรีแล้ว และยังบอกกับ
หลวงประจางว่าตนเคยพบกับมาลีที่หัตถิณบุรีแต่ เธอมีฐานะสูงกว่าจึงไม่กล้าคิดใฝ่เอื้อม
หลวงประจางจึงคิดจะช่วยให้ร้อยเอกแก้วบอกความจริงเรื่องหลวงภักดิ์แก่มาลี และใ้บอกกับ
ร้อยเอกแก้วว่ามาลีเป็นผู้หญิงที่ทันสมัยโดยเฉพาะมีความคิดว่า เรื่องผู้ชายควรมีภรรยาคนเดียว
ตั้งกล่าวว่

ประจาง ก็จะต้องไปห้ามไปปรามอะไรเดี๋ยวนี นี้คุณไม่ต้องทำอะไรนอกจาก
จัดการให้แม่มาลีได้ทราบว่าหลวงภักดิ์มีเมียอยู่แล้วเท่านั้น ก็พอแล้ว
แม่มาลีเป็นหญิงสาวสมัยใหม่เพราะฉะนั้นบางทีจะไม่ยอมแต่งงานกับชาย
ที่มีเมียอยู่แล้ว

(หมายเหตุหน้า, 2513 : 168)

ต่อมาเมื่อหลวงประจวบเสนาอนุญาตให้ร้อยเอกแก้วบอก

เรื่องที่หลวงภักดีมีภรรยาแล้วแก่มาลีเพราะแน่ใจว่ามาลีเป็นหญิงสาวสมัยใหม่ที่คงไม่ยอมแต่งงานกับผู้ชายที่มีภรรยาแล้ว แต่ร้อยเอกแก้วก็ปฏิเสธว่าอยู่ที่ ๆ จะไปบอกมาลีได้อย่างไร หลวงประจวบจึงบอกให้ใช้อูบาย ร้อยเอกแก้วก็ยิ่งปฏิเสธว่าคนไม่ใช่เจ้าอุบาย หลวงประจวบจึงอาสาจะช่วย โดยอ้างว่าคนเป็นเนคัมบิตอยู่แล้ว ซึ่งคุณสมบัตินี้จะมีความสำคัญต่อเรื่องในองค์กรต่อ ๆ ไป ดังนั้นจากการดำเนินเรื่องในตอนเปิดเรื่องนี้ผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นพฤติกรรมและบทบาทของตัวละครเอกฝ่ายปฏิกิริยาหรือหลวงภักดี และในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยและบทบาทของร้อยเอกแก้วซึ่งเป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งในเรื่อง

1.4.2.2 การพัฒนาเรื่อง ก่อนจบบทละครตอนที่ 1 ผู้ทรง

พระราชนิพนธ์ทรงพัฒนาเรื่องไปสู่ความขัดแย้งโดยให้มาลีกับหลวงภักดีเดินมาใกล้ ๆ บริเวณที่ร้อยเอกแก้วกับหลวงประจวบนั่งอยู่ มาลีคิดว่าหลวงภักดีที่หลอกว่ามีคนเจ็บอยู่ในสวน หลวงภักดีก็กลัวว่ามีอะไรจะบอกมาลี ขณะเมื่อหลวงภักดีกำลังจะบอกความในใจแก่มาลีหลวงประจวบก็ก้าวเข้าไปขัดจังหวะบอกว่าตนเองกับเพื่อนนั่งอยู่บริเวณนั้น หลวงภักดีจะได้ไม่พูดสิ่งที่ไม่ควรรู้ หลวงภักดีรู้สึกไม่พอใจหลวงประจวบแต่ก็พูดอะไรไม่ได้ และเมื่อร้อยเอกแก้วเดินตามหลวงประจวบมา บทละครได้แสดงว่ามาลีกับร้อยเอกแก้วเคยพบกันมาก่อน มาลีได้แสดงท่าทีว่าน้อยใจร้อยเอกแก้วที่ย้ายเข้ามารับราชการที่กรุงเทพฯ แต่ไม่มาเยี่ยมเธอเลย ดังกล่าวไว้ว่า

กุสุม	(เดินออกมากลางโรง) ถ้าคุณมาลียังจำผมได้ผมก็จะรู้สึกยินดีมาก
มาลี	(ยิ้ม) ทำไมดิฉันจะจำคุณไม่ได้ คุณเห็นดิฉันเป็นคนซื่อหลังซื่ออย่างไร
เทียนนะ
กุสุม	หามีได้ เป็นแต่ผมนึกว่าผมคงจะไม่ใช่คนสำคัญพอที่คุณจะกำหนดจดจำ
ไว้ได้นานถึงปานนี้
มาลี	อะไรนาน เพียงปีเดียวเท่านั้น นี่คุณย้ายเข้ามารับราชการอยู่ใน
กรุงเทพฯ หรือคะ
กุสุม	ครับ ผมเพิ่งย้ายมาเพื่อสักยี่สิบวันนี้เอง

มาลี แหม อะไรมาอยู่เป็นยี่สิบวันแล้วยังไม่ได้มาเยี่ยมเยียนที่บ้านน้าข้าง
เลย คุณนี่ใจดำมาก

(หมายน้าบ่อหน้า, 2513 : 171)

หลังจากที่ร้อยเอกแก้วกับมาลีหักทลายกันแล้ว หลวงประจงก็สร้างเล้าว่าร้อยเอกแก้วถามถึงแม่ผ่องกับตน หลวงภักดีพยายามกลบเกลื่อนว่าแม่ผ่องไม่ค่อยสบายและพยายามพูดแนะให้หลวงประจงกับร้อยเอกแก้วไปดูภาพยนตร์ที่หน้าตึก เมื่อคนทั้ง 2 จากไปหลวงภักดีก็พยายามจะพูดออกรักมาลีแต่มาลียังติดใจเรื่องแม่ผ่อง หลวงภักดีจึงโกหกว่า "...แม่ผ่องเป็นคนที่ดีไม่สู้จะสมบูรณ์นัก" (หมายน้าบ่อหน้า, 2513 : 174) และพยายามออกรักมาลีอีกแต่พอที่ว่าหลวงประจงกลับเข้ามาบอกมาลีว่า เจ้าคุณให้มาตามไปกำกับการเล่นของว่างหลวงภักดีจึงว่าหลวงประจงคอยจ้องตาตน ต่อจากนั้นบทธละครก็แสดงให้เห็นความยุ่งยากใจของหลวงภักดี คือให้แม่ผ่องภรรยาที่เป็นหญิงชาวบ้านมาตามหลวงภักดีในงานเลี้ยงเพื่อไปช่วยรับหมอมารักษาลูกที่กำลังเจ็บหนัก แต่หลวงภักดีก็ไม่ยอมไปจนถึงกับตีแขนแม่ผ่องที่รบเร้า แม่ผ่องร้องเสียงดังเรื่องจึงเปิดเผยต่อคนสำคัญของงานคือทั้งพระยาประคิษฐกับคุณหญิงรวมถึงมาลีหลวงประจงและร้อยเอกแก้ว พระยาประคิษฐได้เอ่ยคำหนัดการที่หลวงภักดีปิดบังว่ามีภรรยาและกล่าวตรง ๆ ว่ารู้สึกไม่พอใจในความประพฤติของหลวงภักดีเป็นอย่างยิ่ง มาลีก็แสดงความไม่พอใจหลวงภักดี แม้หลวงภักดีจะขอชี้แจงก็ไม่ยอมเปิดโอกาสและหันไปเชิญร้อยเอกแก้วให้ไปช่วยรับแขก บทธละครครั้งที่ 1 ก็จบลง

การดำเนินเรื่องต่อมาในบทธละครครั้งที่ 2 หลวงภักดีพบกับความยุ่งยากมากขึ้นคือ พระวิเชียรมาทที่บ้านและบอกความจริงแก่หลวงภักดีว่า ตนได้ฉวยโอกาสให้หลวงภักดี ขึ้นชื่อในหนังสือค้าประกันในงานเลี้ยงที่สระปทุมเมื่อหลวงภักดีเผลอสติเพราะตนต้องการนำเครื่องเพชรของมิสเตอร์มาร์สตันมาขาย พระวิเชียรกล่าวว่าตนได้ใช้จ่ายเงินค่าขายเครื่องเพชรจนหมดแล้ว ตอนนั้นจึงต้องหาเงินไปชดใช้มิฉะนั้นจะต้องถูกดำเนินคดี เมื่อเป็นเช่นนั้นพระวิเชียรจึงหาวิธีให้หลวงภักดีแต่งงานกับมาลีเพื่อจะได้มีเงินมาใช้หนี้ โดยจะใช้วิธีให้มาลีคลายความหึงใจในร้อยเอกแก้วและหันกลับมาที่หลวงภักดีให้ได้ ก่อนที่บทธละครจะได้

แสดงแผนการของพระวิเชียรผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงให้พระยาประคิษฐ์มาพบหลวงภักดีและตาอ้ำกับยายมาพ่อตาแม่ยายของหลวงภักดี คือพระยาประคิษฐ์มาพบหลวงภักดีที่บ้านเพื่อแจ้งว่ามาลีไม่ต้องการให้หลวงภักดีไปรบทวนอีกเพราะตั้งใจไว้มั่นคงแล้วว่าจะไม่ยอมแต่งงานกับคนที่ภรรยาอยู่แล้ว แต่หลวงภักดีกล่าววณณะว่าพระยาประคิษฐ์เป็นผู้ดูแลมรดกของมาลีน่าจะบังคับมาลีได้ และอีกประการหนึ่งภรรยาของตนก็ไม่สมฐานะ ซ้ำร้ายพ่อตาแม่ยายก็น่าอับอาย ขณะกำลังสนทนากันตาอ้ำกับยายมาพ่อตาแม่ยายของหลวงภักดีก็กลับจากดูภาพยนตร์ข้างนอกพอดี หลวงภักดีจึงจำเป็นต้องแนะนำให้รู้จักกับพระยาประคิษฐ์ เมื่อพระยาประคิษฐ์พบตาอ้ำกับยายมาก็ไม่ได้แสดงความรังเกียจคนทั้งสองแต่ประการใดกลับได้ถามทุกข์สุขอย่างเป็นกันเอง พอพระยาประคิษฐ์กลับไปหลวงภักดีก็ได้เจอกับพ่อตาแม่ยายและหากฟังถึงแม่ผ่องด้วย ดังมีข้อความบางตอนว่า

ภักดี ซี แก่ทั้งสองนี้เลี้ยงไว้ก็เหมือนเลี้ยงลิงชายหน้าวันละห้าเบี้ย
 อ้ำ (ทะเล็งลุกขึ้น) เอ๊ะ พ่อหลวง
 มา (ลุกขึ้น) นี่พ่อหลวงลืมเสียละคระมังว่าหูกกับใคร
 ภักดี ฉันอยากจะลืมเสียออกจะตายไป มันลืมไม่ได้ นะสิ
 มา อ้อ ก็ลูกสาวของฉันละ
 ภักดี ลูกสาวของแก่นะมันวิเศษนักนี้ ให้คนรักสิ ถ้ารู้ังละก็ไม่ได้
 ปรารณาไปเอามาเป็นเมียให้เสียราศีตัวเลยทีเดียว

(หมายนียบ่อหน้า, 2513 : 171)

1.4.2.3 การดำเนินเรื่องไปสู่จุดสูงสุด ในองก์ที่ 3 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงดำเนินเรื่องให้มาลีสนทนากับนันทาซึ่งเป็นบุตรพระยาประคิษฐ์และเป็นคนรักของหลวงประจักษ์ที่ซาลาวิมติกของบ้านพระยาประคิษฐ์ นันทาเอ่ยว่าคนไม่ได้มีงมีเช่น มาลี และเอ่ยหากฟังถึงผู้ชายที่แต่งงานเพราะหวังเงินดังที่หลวงภักดีต้องการแต่งงานกับมาลี มาลีจึงกล่าวว่าคนไม่ได้มีใจต่อหลวงภักดีแม้ไม่รู้ว่ามีภรรยาแล้วและเมื่อรู้เช่นนี้ก็ป็นโอกาสอันดีที่จะใช้เป็นเหตุผลปฏิเสธแก่คุณลุงคุณป้าที่สนับสนุนอยู่แต่แรก นอกจากนี้มาลียังบอกกับนันทาว่าจะ

ไม่ยอมแต่งงานกับคนที่มีการรยาแล้วถึงแม้จะต้องยอม เสียสละความรักก็จะทำเพื่อประโยชน์ของ
 ผู้หญิงทั่วไป แต่นั่นหาบ้านว่า สิ่งสำคัญที่สุดคือความรัก สำหรับผู้หญิงถ้ารักแล้วก็เสียสละได้หมด
 มาลีไม่เห็นด้วย นั่นหาจึงสมมุติว่าถ้าแก้วมีการรยาอยู่แล้วจะทำอย่างไร มาลียืนยันว่าเชื่อในความ
 บริสุทธิ์ของร้อยเอกแก้วที่ได้สาบานว่ายังเป็นโสด ขณะที่มาลียืนยันหาสนทนากันอยู่ ร้อยเอกแก้ว
 มาขอพบพระยาประคิษฐ์เพื่อแจ้งข่าวจะลาไปราชการสงครามแต่ท่านเจ้าคุณไม่อยู่ร้อยเอกแก้วจึงได้
 สนทนากับมาลีเพราะนั่นหาขอตัวออกไปก่อน ในตอนนี้ร้อยเอกแก้วจึงมีโอกาสบอกรักมาลี และ
 เมื่อเธอไม่ปฏิเสธทั้งสองคนจึงต่างรู้ใจกันว่ามิใช่รักกันตั้งแต่ได้พบกันที่หัสตินบุรี หลังจากนั้นนั่นหา
 กับหลวงประจักษ์ก็เข้ามาแสดงความยินดีด้วย และในช่วงเวลาถัดมาพระยาประคิษฐ์ก็ได้เข้ามา
 บอกว่ามีผู้หญิงมาขอพบร้อยเอกแก้ว เมื่อร้อยเอกแก้วออกมาพบ ผู้หญิงคนนั้นก็แสดงตัวว่าเป็น
 ภรรยา ร้อยเอกแก้วปฏิเสธอย่างแข็งขันแต่ผู้หญิงคนนั้นก็ยืนยันว่าเป็นภรรยาของร้อยเอกแก้ว
 มาลีได้ฟังคำสนทนาตลอดก็โกรธเคืองร้อยเอกแก้วมาก สถานการณ์ในตอนนั้นจึงค่อนข้างตึงเครียด
 เพราะมาลีเชื่อว่าร้อยเอกแก้วมีการรยาแล้วจริง หลวงประจักษ์ได้ช่วยแก้ไขสถานการณ์โดยอาสา
 พระยาประคิษฐ์ไต่สวนความนี้ แต่มาลีก็ไม่วางใจหลวงประจักษ์เกรงจะเข้าข้างร้อยเอกแก้ว
 หลวงประจักษ์จึงสัญญาว่าจะไต่สวนอย่างยุติธรรมโดยอ้างความยุติธรรมของคนที่เป็นคนดียุติ
 แล้วหลวงประจักษ์ก็หันไปไต่สวนสง่าที่บ้านของคนที่สมอ้างว่าเป็นภรรยาร้อยเอกแก้ว แต่
 สง่าปฏิเสธโดยอ้างว่าไม่เคยรู้จักหลวงประจักษ์เลย หลวงประจักษ์จึงบอกว่าร้อยเอกแก้วพักอยู่
 กับคนจึงนำสง่าไปไต่สวนที่บ้าน แต่ถ้าสง่าไม่ต้องการไปในวันนี้ก็ให้ไปในวันรุ่งขึ้นได้ และเมื่อ
 สง่ายังปฏิเสธไม่ยอมไป หลวงประจักษ์ก็คิดว่าถ้าไม่ไปก็จะได้ไม่ต้องพิสูจน์ว่า นางพูดจริง
 หรือไม่สง่าจึงยอมตกลงและถามว่าบ้านหลวงประจักษ์อยู่ที่ไหน หลวงประจักษ์ก็ตอบว่าอยู่ถนน
 เคียงกับบ้านพระวิเชียรเพื่อแสดงให้นางรู้ว่าคนพอจะรู้อะไรบ้างเหมือนกัน สง่าจึงหลบตาและ
 รับปากว่าจะไปพบหลวงประจักษ์ตามนัด เมื่อสง่าเดินกลับออกไปทางประตู หลวงประจักษ์ก็เดิน
 มาจากทางซ้ายและพอเดินถึงซาลาก็คว้านับพระยาประคิษฐ์แล้วยืนก้มหน้า ครั้งพระยาประคิษฐ์
 ถามว่ามีเหตุอะไร หลวงประจักษ์ก็ตอบว่าแม่ฟ้องหนีไปแล้วและบอกกับมาลีว่าคนเขียนหนังสือหยา
 ให้แม่ฟ้องแล้ว มาลีไม่สนใจหนีขึ้นตึกไป หลังจากนั้นหลวงประจักษ์ก็ต้องการเข้าเคมร้อยเอกแก้วจึง
 หนีไปพบกับร้อยเอกแก้วว่า "...เออ คุณแก้วผมผ่านภรรยาคุณไปเมื่อกี้" (หมายน้าบอหน้า,
 2513 : 262) แต่กลับยังถูกจับผิดเพราะหลวงประจักษ์สังเกตเห็นข้อพิรุณและกล่าวหว่าเดิน

กันคนละทางทำไมจึงผ่านกันได้ และผ่านเพียงแนวเดียวทำไมจึงจำได้ว่าเป็นภรรยาร้อยเอกแก้ว
 ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน หลวงภักดีจนมุมจึงทำเป็นโกรธและบอกรีตทั้งไม่ยอมตอบ
 หลวงประจักษ์ถามว่า "...เมื่อคุณหลวงไม่เคยรู้จักกับเขาทำไมจึงได้ทราบว่าเขาเป็นเมียคุณ
 แก้ว" (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 263) บทบาทของหลวงประจักษ์ในตอนนี้แสดงให้เห็นว่าเป็น
 คนช่างสังเกต จับโกหกเก่ง ดังนั้นการให้หลวงประจักษ์มีบทบาทเป็นผู้คลี่คลายเรื่องจึงมีเหตุผล
 สมจริง

1.4.2.4 การคลี่คลายเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงคลี่คลาย
 เรื่องในตอนที่ 4 ซึ่งเป็นองก์สุดท้ายของเรื่องโดยเริ่มเรื่องที่บ้านหลวงประจักษ์ เริ่มจากส่ง
 ผู้หญิงที่มาอ้างว่าเป็นภรรยาของร้อยเอกแก้วมาพบหลวงประจักษ์ตามนัดในเวลาบ่าย หลวงประจักษ์
 ใช้เฉลียงในบ้านเป็นที่ไต่สวนความและได้เชิญพระพิณิจมาเป็นพยานด้วยซึ่งแสดงถึงความรอบคอบ
 ของหลวงประจักษ์ เมื่อไต่สวนความหลวงประจักษ์ซักถามไปตามลำดับ เริ่มจากชื่อเสียงเรียงนาม
 ความสัมพันธ์กับร้อยเอกแก้วและญาติพี่น้องของร้อยเอกแก้ว นอกจากนี้ก็ยังถามว่ารู้จักหลวงภักดี
 และพระวิเชียรหรือไม่ หลังจากนั้นผลจากการไต่สวนผู้อ่านก็ทราบว่าส่ง่าพูดไม่ตรงตามความเป็น
 จริงที่หลวงประจักษ์อยู่ ส่ง่าจึงสารภาพว่าถูกพระวิเชียรข่มขู่ว่าจะไม่เลี้ยงดูอีกต่อไปถ้าไม่ยอม
 ทำตามอุบายนี้ ทั้งยังเลี้ยงสอนให้พูดโกหกอีก หลังจากนั้นพอส่ง่าเดินออกไป นันทากับมาลีก็เข้า
 มาในฉาก และได้พบกับร้อยเอกแก้วซึ่งพักอยู่กับหลวงประจักษ์ มาลีทราบความจริงว่าร้อยเอกแก้ว
 ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับส่ง่าตามที่ส่ง่ากล่าวอ้าง เธอจึงขอโทษร้อยเอกแก้ว ร้อยเอกแก้วไม่ถือโทษ
 มาลีและพามาลีไปเดินชมสวน เมื่อร้อยเอกแก้วกับมาลีออกไปหลวงประจักษ์ก็นับหน้าว่ามาลีมา
 ที่บ้านของตนเพื่อต้องการทราบข้อเท็จจริงของร้อยเอกแก้วใช่หรือไม่ นันทาคอบว่าไม่ใช่เช่นนั้น
 มาลีมาเพราะรักร้อยเอกแก้วจนยอมให้อภัยมากกว่าที่จะถือโกรธ แต่ก็มาทราบความจริงว่า
 ร้อยเอกแก้วเป็นคนดี

ต่อจากนั้นพระยาประคิษฐก็มารับนันทาและมาลีที่บ้าน
 หลวงประจักษ์ แต่ปรากฏว่าหลวงภักดีได้ถามพระยาประคิษฐมาด้วยและใส่ความว่าหลวงประจักษ์
 รู้เห็นเป็นใจให้แม่ผ่องหนีออกจากบ้านของตน เมื่อหลวงประจักษ์ได้ยินก็ร้องเชิญนายอำเภอกับแม่มา
 ออกมาเป็นพยาน แต่ก่อนที่นายอำเภอกับแม่จะมา หลวงภักดีรับพูดว่าไม่ต้องซักให้พยานอีก
 เลยเพราะคนไม่ศรัทธาใจสงสัยอีกแล้ว นันทายืนยันว่าจะต้องให้รู้เรื่องกันอย่างชัดแจ้ง หลวงประจักษ์

ก็กล่าวว่าไม่เข้าใจว่าหลวงภักดีกล่าวร้ายคนเพื่ออะไร พระยาประคิษฐ์จึงอธิบายอย่างรู้เท่าทันว่า หลวงภักดีรู้ว่าถ้าใส่ความหลวงประจงจะกระทบกระเทือนถึงคน หลวงภักดีรีบแก้ตัวว่าทำไปเพราะหวังดีต่อพระยาประคิษฐ์ นั่นหากก็สวนกลับ ว่าก็เลยใส่ร้ายหลวงประจงจะนั้นหรือและถามพระยาประคิษฐ์ว่าหลวงภักดี "ต้องการ...เงินเท่าไรเป็นค่าปิดปาก" (หมายนับอ่หน้า, 2513 : 301) ทั้งพระยาประคิษฐ์และหลวงประจงกล่าวว่าตรงกันว่า หลวงภักดีไปค้าประกันพระวิเชียรซึ่งกำลังถูกจับ ต่อจากนั้นพระยาประคิษฐ์เล่าว่าหลวงภักดีต้องการให้ช่วยเหลือพอมิให้ถูกฟ้องศาล เมื่อหลวงภักดีเข้าตาจนดังนั้นจึงต้องยอมสารภาพว่าทำไปเพราะความโง่เขลา แต่พระยาประคิษฐ์ไม่ยอมยกโทษให้ ดังบทประพันธ์

ประคิษฐ์ ถ้าหลวงภักดีจะขอยืมเงินผมตรง ๆ บางทีผมก็จะอุดหนุนได้บ้างตาม
 กาลังของผมนะ แต่ไม่ใช่วิธีเคียดอุบายที่จะบังคับผมให้ต้องให้ เพราะฉะนั้น-
ภักดี ใต้เท้าครับ ผมขอประทานอภัย ผมกระทำอะไรล่วงเกินไปก็เพราะความ
 โง่เขลา และกำลังไม่สบายใจก็เลยหัวเสีย ผมกราบที่ฝ่าเท้าขอโทษ
 เอะขอรับ
ประคิษฐ์ ผมได้พูดโดยศึกับคุณแล้วเมื่อแรกพบกัน คุณก็ยังขืนยืนยันไม่ยอมถอน
 คำกล่าวโทษหลวงประจง
ภักดี ผมฟังจะมาได้สิดีเมื่อมาถึงที่นี่แล้ว
นันทา ซึ่งเป็นการเลยเวลาไปเสียแล้ว

(หมายนับอ่หน้า, 2513 : 302-303)

หลังจากนั้นนายอ่ำกับแม่มาก็เข้ามาในจาก ตัวละคร ทั้งสองได้เปิดเผยความจริงว่าถูกหลวงภักดีขับไล่ออกจากบ้านพร้อมทั้งแม่ห่องบุตร และเล่าต่อว่า หลวงภักดีเขียนหนังสือหย่าให้แม่ห่องด้วย ต่อมาเพื่อพระยาประคิษฐ์ถามว่าทำไมจึงมาอยู่ที่บ้าน หลวงประจง นายอ่ำก็บอกว่ามีที่อาศัยจึงมาขออาศัยอยู่ก่อนประมาณสองสามวัน พระยาประคิษฐ์

จึงชวนให้ไปอยู่ที่บ้านและจะอยู่นานเท่าไรก็ได้ แล้วหันไปพูดกับหลวงภักดีว่าคงจะสนิสนมกันเหมือนเดิมไม่ได้อีกแล้วและออกปากห้ามไม่ให้หลวงภักดีไปที่บ้านอีก ต่อมา มาลีกับร้อยเอกแก้ว กลับมาจากเดินเล่นในสวนก็บอกกับพระยาประคิษฐ์ว่าเห็นพระวิเชียรรถจับตัวไป หลวงภักดีได้ยินก็ตกตะลึงและเดินออกไปเพราะรู้ว่าตนก็จะเดือดร้อนด้วย พระยาประคิษฐ์อธิบายให้ตัวละครอื่น ฟังว่าหลวงภักดีคงจะไม่ถึงขั้นติดคุก นั่นหากกล่าวว่า "เพียงแต่จะต้องล้มละลายก็พออยู่แล้ว" (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 301) ต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงปิดเรื่องให้ผู้อ่านเห็นความรักหวานชื่นของหลวงประจักษ์กับนันทา คือเมื่อพระยาประคิษฐ์ให้แก้วขับรถไปส่งตนกับมาลี นันทาก็ชอกลับกับรถหลวงประจักษ์ซึ่งจะไปส่งแม่ห้องกับคำอ้ายมาซึ่งพระยาประคิษฐ์รับให้ไปอาศัยอยู่ด้วย

1.4.3 ตัวละคร ตัวละครสำคัญในเรื่อง หมายน้าบ่อน้ำ มีลักษณะนิสัยที่สัมพันธ์กับโครงเรื่อง และเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงแก่นเรื่องดังนี้

1.4.3.1 ตัวละครฝ่ายดี ตัวละครที่มีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมที่ดี เรียงตามลำดับความสำคัญและบทบาทของตัวละครได้ดังนี้

1) หลวงประจักษ์อักษร เป็นตัวละครเอกชาย บทบาทสำคัญของหลวงประจักษ์คือเป็นผู้ขับเคียงชิงไหวพริบกับหลวงภักดี โดยหลวงประจักษ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับหลวงภักดี เพราะนอกจากเป็นเพื่อนกับร้อยเอกแก้วแล้วยังเป็นคนรักของนันทาบุตรพระยาประคิษฐ์ เมื่อร้อยเอกแก้วถูกใส่ร้ายหลวงประจักษ์จึงยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือและเป็นผู้คลี่คลายปมปัญหาโดยใช้ความสามารถที่เป็นเนติบัณฑิตไต่สวนสง่าที่มาจากตัวเป็นภรรยาของร้อยเอกแก้ว เนื่องจากหลวงภักดีเห็นว่าหลวงประจักษ์เป็นคนรักของนันทาจึงใส่ร้ายหลวงประจักษ์ว่ายุให้แม่ห้องหนีออกจากบ้านเพราะต้องการบีบบังคับพระยาประคิษฐ์ให้ช่วยเหลือเรื่องเงิน แต่โชคที่คำอ้ายกับมาลีมาอาศัยอยู่ด้วยพอคดีได้มาเป็นพยานเรื่องนี้ หลวงประจักษ์จึงพ้นจากข้อกล่าวหา ดังนั้นจากบทบาทของหลวงประจักษ์ที่ปรากฏในเรื่องผู้อ่านจะเห็นว่าบทบาทเหมาะสมที่จะขับเคียงกับหลวงภักดี เพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นว่าเป็นคนเฉลียวฉลาด รอบคอบ มีหลักการและรักความยุติธรรม ดังที่ตอบคำถามสง่าอย่างชัดเจนเมื่อนางคำหนิว่าจะใช้วิธีการแบบในศาลมาตัดสินความหรือ ดังกล่าวไว้ว่า

ประจง ไม่ใช่ เช่นนั้น ฉันไม่มีอำนาจอะไรที่จะตั้งศาลชำระใครทั้งสิ้น เป็นแต่
 ตั้งใจที่จะให้ทั้งตัวหล่อนและคุณแก้วได้รับความยุติธรรมทั้งสองฝ่าย
 เท่านั้นแต่หล่อนไม่พอใจแล้วก็ไม่มีใครเกียศกันไม่ให้หล่อนลูกไปเสีย
 เดียวนี้ที่เดียวเข้าใจไหม

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 275-276)

2) มาลี เป็นกำพร้าบิดามารดาแก่มีฐานะร่ำรวย

ยิ่งถ้าแต่งงานกับผู้ที่พระยาประคิษฐ์เจ้าคุณลุงเห็นชอบด้วย ก็จะได้รับมรดกจากบิดามารดาตาม
 พันธกรรม มาลีเป็นผู้หญิงที่ฉลาด หันสมัย และเป็นตัวของตัวเอง ตั้งเห็นได้ว่าแม้รู้ว่า
 เจ้าคุณลุงสนับสนุนให้แต่งงานกับหลวงภักดิ์ก็แต่เมื่อเธอไม่รักไม่ชอบก็ไม่ยอมตกลงปลงใจและ
 ไม่ปฏิเสธเพราะเห็นว่ายังไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะกล่าวอ้างต่อเจ้าคุณลุงซึ่งมีพระคุณ ครั้นต่อมา
 เมื่อทราบว่าหลวงภักดิ์มีภรรยาแล้ว เธอจึงถือเป็นเหตุผลสำคัญอ้างกับเจ้าคุณลุงและปฏิเสธ
 หลวงภักดิ์อย่างนินมวลโดยยืนยันว่า "...ไม่ยอมเป็นเมียคนที่มิมีเมียมาก" (หมายน้าบ่อน้ำ,
 2513 : 239) ซึ่งเหตุผลดังกล่าวมีน้ำหนักพอที่จะไม่ทำให้พระยาประคิษฐ์โกรธเคือง เธอ
 อย่างไรก็ตามผู้ทรงพระราชนิพนธ์ไม่ทรงให้มาลีเป็นผู้หญิงที่ฉลาดและเก่งจนकुเกินจริง ตั้งเห็น
 ได้ว่าพระองค์ทรงให้มาลีมีลักษณะความอ่อนไหวในค่านิยมเหมือนผู้หญิงทั่วไป คือหลงเชื่อว่า
 สง่าเป็นภรรยาของร้อยเอกแก้ว แม้ร้อยเอกแก้วจะยืนยันว่าไม่เป็นความจริง แต่มาลิก็งยืนกราน
 ไม่ยอมให้อภัยและให้เหตุผลปฏิเสธร้อยเอกแก้วว่าไม่ต้องการแต่งงานกับคนที่มิมีภรรยาแล้ว ตั้งที่ เคย
 บอกกับนันทาไว้ว่าจะไม่ยอมตกเป็นทาสของความรัก แต่ในที่สุดมาลิก็งยอมรับว่ารักร้อยเอกแก้ว
 มากกว่าที่จะถืออิฐ เธอจึงมาพบร้อยเอกแก้วที่บ้านหลวงประจงก่อนหน้าที่จะรู้ว่าหลวงประจงจับ
 โททกแม่สง่าได้ บทบาทของมาลิก็งจึงแสดงให้เห็นว่า เธอเป็นตัวละครที่มีชีวิตจิตใจมากกว่าจะเป็น
 เพียงหุ่น ตั้งที่นันทาพูดถึงมาลีว่า